

**Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет**

*Кафедра педагогіки й методики
дошкільної та початкової освіти*

Т. І. Ваколя

**ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ
ДІТЬМИ**

Опорні конспекти

**для студентів напряму підготовки «Початкова освіта»
ОКР «Бакалавр»**

Мукачево – 2015

Ваколя Т.І. Педагогічні основи роботи з обдарованими дітьми: опорні конспекти / Т.І. Ваколя. – Мукачєво: МДУ, 2015. – 78 с.

Рецензент:

Лалак Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти МДУ.

Ухвалено на засіданні кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти.

(Протокол № 13 від 28 квітня 2015 року)

Рекомендовано до друку Методичною радою МДУ.

(Протокол № _____ від _____ 2015 р.).

Опорні конспекти розроблено відповідно до робочої програми спецкурсу «Педагогічні основи роботи з обдарованими дітьми».

Подано теоретичні та практичні аспекти організації навчально-виховної роботи з обдарованими молодшими школярами.

Методичну розробку адресовано студентам педагогічних спеціальностей, учителям початкової школи та всім, хто цікавиться питаннями організації навчальної діяльності з обдарованою учнівською молоддю.

ЗМІСТ

Передмова		4
Тема 1	Обдарованість як феномен особистості	5
Тема 2	Природа дитячої обдарованості	12
Тема 3	Діагностика дитячої обдарованості	21
Тема 4	Педагогічна творчість як передумова розвитку обдарувань молодших школярів	27
Тема 5	Управлінські аспекти роботи з обдарованими та здібними учнями	34
Тема 6	Програми навчання обдарованих дітей	43
Тема 7	Організація роботи з обдарованими учнями в умовах початкової школи	50
Тема 8	Технології вчителів-новаторів у роботі з обдарованими учнями	62
ГЛОСАРІЙ		74
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА		76

Передмова

Економічні та соціальні перетворення в Українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта власного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації.

Нова українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів.

В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (Закон України «Про освіту» (1996 р.), Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Укази Президента України про підтримку обдарованих дітей, та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошено, що система загальної середньої освіти повинна забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, різносторонній розвиток у них творчих обдарувань, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості. Метою відповідної роботи є формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді тощо.

Проблема обдарованості з кожним роком стає все більш актуальнішою. Відповідно до цього важливим завданням є пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищення їх розумової активності, спонукування до творчості.

Тема 1. Обдарованість як феномен особистості

План

1. Зміст поняття «обдарованість».
2. Задатки та здібності як базові чинники розвитку обдарованості.
3. Види обдарованості, їх характеристика.

Література:

1. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
2. Майданенко С. Обдарованість як соціально-педагогічне явище / С. Майданенко // Початкова школа. – 2013. – №3. – С.36-37.
3. Миронюк С. Обдарованість як феномен особистості / С. Миронюк // Шкільний світ. – 2012. – №6. – С.3-7.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Академвидав, 2006. – 560 с.

1. Зміст поняття «обдарованість»

Проблема виховання обдарованої дитини існує стільки, скільки існує сама педагогіка.

На сьогодні не існує універсального визначення поняття «обдарованість».

Обдарованість – специфічне поєднання здібностей, інтересів і потреб, яке дає змогу виконувати певну діяльність на високому рівні.

У словнику С. Гончаренка наводиться наступне визначення: «**обдарованість** – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягати значних успіхів у певній галузі діяльності».

На думку відомого американського спеціаліста у галузі вивчення обдарованих дітей Джозефа Рензуллі, обдарованість є результатом взаємодії трьох характеристик: *інтелектуальних здібностей* (які перевищують середній рівень), *креативності* і

наполегливості (мотивації). Крім того, у його моделі враховані знання (ерудиція) та сприятливе навколишнє середовище.

У «Педагогічному енциклопедичному словнику» наявний термін «**обдаровані діти**» – діти, які значно випереджають своїх однолітків у розумовому розвитку або які володіють певними здібностями».

М.Лейтес визначає три категорії обдарованих дітей:

- 1) учні з ранньою розумовою реалізацією;
- 2) учні з прискореним розумовим розвитком;
- 3) учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, в яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до окремого навчального предмета. Він може випередити ровесників легкістю засвоєння специфіки матеріалу. Уроки з інших предметів можуть обтяжувати дитину.

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов надто вирізняються високим рівнем інтелекту. Особливо вони бувають помітні в молодших класах. За даними психолога прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з високою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей – ці учні вирізняються розумовими особливостями, не випереджають однолітків у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета. Але вирізняються особливостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на певні об'єкти, широта уяви, здатність до спостережень). Серед таких школярів трапляються учні зі складним характером, незалежні, вперті, мало контактні.

Психолого-педагогічна наука розрізняє шість сфер обдарованості дітей:

1. Інтелектуальна сфера. Обдарована дитина вирізняється хорошою пам'яттю, допитливістю, добре вирішує різні завдання, зрозуміло висловлює свої думки, може мати здібності до практичного застосування знань.

2. Сфера академічних досягнень. Це успіхи з математики, читання та інших навчальних предметів.

3. *Творчість.* Дитина дуже допитлива, виявляє незалежність і оригінальність мислення, висловлює власні оригінальні ідеї.

4. *Спілкування.* Добре пристосовується до нових ситуацій. Легко спілкується з дорослими та дітьми.

5. *Сфера художньої діяльності.* Дитина виявляє великий інтерес до візуальної інформації, захоплюється художніми заняттями. Виявляє інтерес до музики, добре володіє мелодією, із задоволенням співає, намагається створювати музику.

6. *Рухова сфера.* Тонка і точна моторика, чітка координація, добре володіє тілом.

2. Задатки та здібності як базові чинники розвитку обдарованості

Розглядаючи питання навчання і виховання дослідники проблеми обдарованості часто використовують термін «здібності».

Здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання нею певного виду діяльності.

Розрізняють *загальні здібності* (лежать в основі оволодіння будь-якою діяльністю) та *спеціальні здібності* (дають змогу людині оволодіти певною діяльністю, успішно щось виконувати).

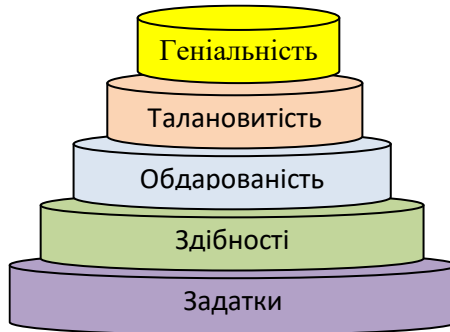
Природною основою формування здібностей є **здатки** – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, які є основою для розвитку на їх базі здібностей.

З психологічної точки зору молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку здібностей. Проте, успішне здійснення тієї чи іншої діяльності навіть при наявності здібностей залежить від певного поєднання якостей особистості. Одні тільки здібності, що не поєднуються з відповідною спрямованістю особистості, її емоційно-вольовими властивостями, не можуть привести до високих досягнень. Перш за все здібності тісно пов'язані з позитивним ставленням до відповідної діяльності, інтересом до неї, схильністю займатися нею, що переходить в захопленість.

Фактори, які сприяють розвитку здібностей дитини:

- біологічний фактор – гарний стан здоров'я сприяє успішному розвитку, незадовільне здоров'я – гальмує процес розвитку, позначається на психології людини як особистості;
- фактор часу – чим більше батьки спілкуються з дитиною, тим більший інтелектуальний розвиток;
- фактор середовища – макросередовище (матеріальний добробут, соціальний лад, культурний рівень суспільства, в якому живе дитина) і мікросередовище (оточення, родина, навчальний заклад);
- фактор удачі – матеріальний стан, проживання у великому місті;
- особистісні фактори – самостійність, прагнення до успіху, віра в свої сили, почуття впевненості, натхнення, працездатність, потенціал, креативність, активність, нестандартність мислення, творчі уміння, дар спілкування.

Ступенями розвитку здібностей є обдарованість, талант і геніальність.

Талант – поєднання високо розвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створити такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Геніальність – найвищий ступінь розвитку здібностей, який дозволяє особистості досягти таких результатів творчої діяльності, які складають вагомість в житті суспільства, в розвитку культури, мають історичне значення і створюють нові напрями в науці, мистецтві, техніці.

Здібності та задатки є базовими чинниками обдарованості. Тому сьогодні перед суспільством стоїть завдання: виявлення обдарованих дітей, створення оптимальних умов для розвитку їх здібностей, надання їм підтримки в розвитку інтелектуального, творчого, духовного і фізичного потенціалу, їх самореалізації та самовдосконалення.

3. Види обдарованості, їх характеристика

Виділення *видів обдарованості* визначається тим чи іншим критерієм, що покладений в основу класифікації. Унаслідок цього обдарованість розрізняють за:

- 1) видом діяльності та сферами психіки, що її забезпечують:
  - у практичній діяльності – обдарованість в ремеслах, спортивна та організаційна;
  - у теоретичній (пізнавальній) діяльності – інтелектуальна обдарованість різних видів залежно від предметного змісту діяльності (обдарованість в галузі природничих і гуманітарних наук тощо);
  - у художньо-естетичній діяльності – хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча та музична обдарованість.
- 2) ступенем сформованості (актуальна, потенційна).

Актуальна обдарованість – це психологічна характеристика дитини з такими наявними (вже досягнутими) показниками психічного розвитку, які виявляються на більш високому рівні виконання діяльності в конкретній сфері в порівнянні з віковою і соціальною нормою.

Потенційна обдарованість – це психологічна характеристика дитини, яка має лише певні психічні можливості (потенціал) для високих досягнень у тому або іншому виді діяльності, але не може реалізувати їх в цей момент часу через

їх функціональну недостатність.

3) формою прояву (явна, прихована).

Явна обдарованість виявляється достатньо яскраво і виразно навіть і за несприятливих умов. Досягнення дитини очевидні, і фахівець може адекватно оцінити «зону найближчого розвитку» і правильно намітити програму подальшої роботи з нею.

Прихована обдарованість виявляється в діяльності дитини в менш вираженій, замаскованій формі. Внаслідок цього з'являється небезпека помилкових висновків про її відсутність. Дитину можна зарахувати до «неперспективних» і позбавити допомоги і підтримки, необхідної для розвитку її здібностей. Але саме такі діти найчастіше добиваються високих результатів.

4) широтою прояву у різних видах діяльності (загальна, спеціальна).

Загальна обдарованість проявляється стосовно різних видів діяльності і виступає як основа їхньої продуктивності. Психологічним ядром загальної обдарованості є розумові здібності (чи загальні пізнавальні здібності), навколо яких вибудовуються емоційні, мотиваційні і вольові якості особистості.

Спеціальна обдарованість проявляється у конкретних видах діяльності і може бути визначена лише щодо окремих галузей діяльності (музика, живопис, спорт і т.д.).

5) особливостями вікового розвитку (рання, пізня);

6) типом діяльності, якому надається перевага (інтелектуальна, академічна, творча, художня, психомоторна (спортивна), конструкторська, лідерська (організаторська) тощо);

7) темпом психічного розвитку (обдаровані з нормальним темпом вікового розвитку або зі значним його випередженням);

8) віковими особливості прояву (мінлива (тимчасова), стабільна).

Отже, враховуючи різноманітність та індивідуальну своєрідність феномена обдарованості, при роботі з обдарованими необхідно заздалегідь визначити:

- з яким типом обдарованості ми маємо справу;
- у якій формі прояву ми очікуємо побачити обдарованість;
- які завдання роботи є пріоритетними;
- який тип освітнього закладу і, відповідно, умови роботи: освітній заклад, спеціально орієнтований на роботу з обдарованими дітьми, загальноосвітня школа, позашкільний навчальний заклад тощо.

Тема 2. Природа дитячої обдарованості

План

1. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей.
2. Проблеми обдарованих учнів.
3. Типи дитячої обдарованості, їх характеристика.
4. Причини згасання обдарованості у молодшому шкільному віці.

Література:

1. Антонова О.С. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
2. Васильченко Л.І. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей / Л. І.Васильченко // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2007.– № 4.– С. 32-39.
3. Сологуб Н. Обдаровані діти: Психологічні проблеми розвитку, навчання і виховання / Н. Сологуб, О. Хмельова-Токарева // Психолог. – 2012. – №2. – С.14-19.
4. Ясочко Т.Ю. Обдаровані діти: проблеми соціалізації / Т. Ю. Ясочко // Обдарована дитина. – 2013. – №4. – С.2-11.

1. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку;
- у них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні;
- рано починають класифікувати інформацію, що надходить до них;

- із задоволенням захоплюються колекціонуванням, при цьому їхня мета – не приведення колекції в ідеальний порядок, а її реорганізація, систематизація на нових підставах;
- мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують нові слова і поняття;
- можуть займатися кількома справами одразу, наприклад, стежити за декількома подіями, що відбуваються навколо них;
- дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять жодних обмежень своїх досліджень;
- у ранньому віці здатні простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки;
- можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально «занурюються» у своє заняття, якщо воно їм цікаве;
- мають розвинуте почуття гумору;
- постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу;
- відрізняються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно;
- часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію;
- їм бракує емоційного балансу, вони часто нетерплячі та поривчасті;
- підвищене почуття гумору, гостра реакція на несправедливість тощо.

№ п/п	Відмінник	Обдарований учень
1	Знає відповіді	Ставить запитання
2	Цікавиться	Допитливий
3	Висловлює цікаві думки та ідеї	«Дикі» думки, ідеї
4	Наполегливо працює	Грається, але отримує високі бали
5	Відповідає	Дискутує
6	Слухає з цікавістю	Емпатійний
7	Легко вчиться	Учиться самостійно і наперед
8	Потребує 6-8 повторень	1-2 повторень достатньо
9	Розуміє ідеї	«Конструює» абстракції
10	Проводить час із однолітками	Більше до вподоби компанія дорослих
11	Виконує домашні завдання	Створює проекти
12	Копіює	Творить нове
13	Любить школу	Любить пізнавати
14	Добре сприймає матеріал	Інтенсивно досягає бажаного, налаштовуючи самого себе
15	Запам'ятовує інформацію	Використовує інформацію
16	Має добру пам'ять	Добре працює розум
17	Любить послідовність	Любить складність
18	Готовий до дій, реагування, відповіді	Уважно придивляється до життя і все помічає
19	Задоволений своїми досягненнями у навчанні	Критично ставиться до себе й до інших

Обдаровані діти характеризуються порівняно високим розвитком мислення, тривалим запам'ятовуванням навчального матеріалу, розвинутими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, високою працездатністю тощо, їм властива неординарність, багатство уяви, швидкість реакції. Вони завжди виявляють уважність, зібраність, готовність до напруженої праці, що переростає в працелюбність, в потребу працювати без відпочинку. Мислення їх відзначається високою оперативністю (продуктивністю). Коло їх пізнавальних інтересів не обмежується однією проблемою, постійно розширюється, що є стимулом розумової активності. Обдаровані діти мають гарну пам'ять, особистий світогляд, добре розвинуте абстрактне мислення.

Обдаровані діти, як правило, дуже активні та чимось зайняті. Вони прагнуть працювати більше за інших. Вони хочуть навчатися і досягають у цьому успіхів. Навчання дає їм задоволення. Завдяки численным умінням (класифікувати, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати і прогнозувати, робити висновки) вони здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю, особливо в галузі літератури, математики, проведенні дослідів. Урок для них особливо цікавий тоді, коли використовується дослідницький метод.

2. Проблеми обдарованих учнів

У фізичному й емоційному розвитку обдаровані діти перебувають у межах своєї вікової норми, при цьому значно перевершуючи однолітків інтелектуально. Ця перевага часто призводить до розвитку в обдарованих дітей серйозних *соціально-психологічних проблем*:

- емоційні, особистісні та інші психологічні бар'єри, що ускладнюють прояв творчої природи обдарованої дитини;
- агресивність обдарованих дітей. Часто обдаровану дитину просто не розуміють ні однолітки, ні педагоги, ні батьки. Це призводить до складних переживань дитини, вона замикається в собі, або намагається збагнути, чому її не

розуміють. В такому випадку дитина може використовувати всі види агресивних реакцій: непрямую, вербальну, фізичну;

- випереджальний розвиток, нетрадиційні погляди на навколишній світ і, як наслідок, відмову від підпорядкування загальним вимогам у школі;
- потяг до досконалості. Вони не можуть заспокоїтись, не досягнувши вищого рівня;
- нестабільність інтересів і поєднання їх широти з поверховістю знань;
- прагнення до лідерства, часто з рисами диктаторства, що призводить до проблем міжособистісної комунікації;
- відчуття незадоволеності. Вони дуже критично ставляться до власних досягнень, часто незадоволені ними, у таких дітей часто занижена самооцінка;
- невідповідність інтелектуальних, соціальних і етичних потреб обдарованої дитини до реального змісту шкільної програми і кола спілкування, що призводить до неприязні до школи й однолітків;
- підвищена чутливість до різних подразників і стимулів, що часто вважається гіперактивністю;
- нетерплячість. Обдаровані діти часто з недостатньою толерантністю ставляться до дітей із нижчим, ніж у них, інтелектуальним розвитком. Таким чином, вони можуть відштовхнути оточуючих від себе, викликати у них до себе неприязнь.

Робота педагогів і психологів з обдарованими дітьми ускладнюється багатьма чинниками. Згідно із даними різних досліджень у цій галузі, наголошуються такі *основні недоліки* в педагогічній діяльності:

- учителі часто не прагнуть до виявлення обдарованих дітей у своєму класі; це часто пов'язано зі слабкою психологічною підготовкою, відсутністю систематичних знань про обдарованих дітей, недостатнім розвитком дослідницьких навичок, відсутністю методик навчання обдарованих дітей;

- учитель часто не має нагоди організувати індивідуальне навчання обдарованої дитини.

Разом із тим, більшість педагогів відзначають, що наявність у класі обдарованої дитини стимулює вчителя під час підготовки до уроків і в цілому позитивно впливає на загальний інтелектуальний рівень класу.

3. Типи дитячої обдарованості, їх характеристика

Педагог повинен володіти знаннями про ти обдарованості, тому що до учнів із різними типами обдарованості слід застосовувати різний підхід, різні системи роботи.

1. Інтелектуальний тип обдарованості. Саме цих учнів учителі називають «розумними», кмітливими, «світлими головами» й «надією школи». Ці школярі зазвичай мають глибокі знання, самостійно їх здобувають – читають літературу не за програмою, навіть можуть критично поставитися до певних джерел. Учні цього типу обдарованості точно й глибоко аналізують навчальний матеріал, нерідко схильні до філософського його осмислення. Високий інтелект, розвинений розум дають учням змогу з легкістю засвоювати різні предмети, однак різне їхнє ставлення до шкільних предметів і відповідно вчителів призводить до того, що з одних предметів вони вчаться блискуче, а з інших – ні.

Два основних *підтипи інтелектуальної обдарованості:*

- виявляються насамперед загальні розумові здібності;
- високі здібності виявляються у спеціальній галузі знання.

2. Академічний тип обдарованості. Для цього типу обдарованості теж характерний досить високий інтелект, однак на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього типу обдарованості насамперед уміють добре засвоювати матеріал, тобто навчатися. Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання легким, приємним. Академічний тип обдарованості теж має свої *підтипи*: є учні із

широкою здатністю до навчання (вони легко засвоюють будь-яку діяльність, досягають помітних успіхів у всіх шкільних науках), а є учні, у яких підвищені здібності виявляються лише в одній чи кількох близьких галузях.

3.Художній тип обдарованості. Цей тип обдарованості зазвичай виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музиці, танці, живописі, скульптурі, сценічній діяльності.

4.Креативний, або творчий, тип обдарованості. Головна особливість цього типу обдарованості виявляється в нестандартності мислення, в особливих, часто несхожих на інші поглядах на світ. Цей тип обдарованості дуже важко виявити у шкільній практиці, тому що стандартні шкільні програми не дають можливості цим дітям проявити себе.

Для того щоб побачити справжні творчі здібності таких дітей, їм потрібно пропонувати особливу діяльність – нестандартні теми творів, особливі творчі завдання чи дослідницькі проекти.

У творчої обдарованості багато різних варіантів: є учні, які виявляють неабиякі творчі можливості в будь-якій діяльності, але бувають учні, у яких нестандартне бачення досить яскраво виявляється лише в одній сфері.

5.Лідерська, або соціальна, обдарованість («організаторські здібності»). Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні відносини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд із тим необхідна й добре розвинена інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання.

На жаль, у багатьох школярів із вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній. Неможливість завоювати статус лідера у школі штовхає їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угруповань. Потрібна спеціальна, іноді тривала і важка робота, щоб повернути таких учнів до школи.

6. Психомоторна, або спортивна, обдарованість.

Популярна думка про занижені розумові здібності у спортсменів є необґрунтованою. Хоча учні зі спортивною обдарованістю рідко добре вчаться. Це пов'язано насамперед із браком часу та бажання. Якщо у школярів, які захоплюються спортом, створити відповідну мотивацію, настрій, то вони можуть навчатися чудово.

4. Причини згасання обдарованості у молодшому шкільному віці

За даними психологічних та педагогічних досліджень, навчально-виховний процес у школі зорієнтований переважно на розвиток лівої півкулі мозку, яка, за теорією функціональної асиметрії мозку, забезпечує роботу раціонально-логічного мислення, обробляє інформацію алгоритмічно, лінійно. Це значною мірою знижує діяльність правої півкулі, яка відповідає за емоційно-образне опрацювання інформації та забезпечує творчий характер мислення людини.

Обидві розумові стратегії – логічні і образні тісно переплітаються, взаємодіють, але недооцінювання значення однієї з них веде до однобічного розвитку особистості. Як результат – не стимулюється розвиток емоційно-чуттєвої сфери, інтуїції, натхнення, що є досить важливим для виховання особистості, здатної не тільки до відтворення, але і до творчості.

Обдарована особистість має нестандартне самостійне мислення, багатий духовний світ, уміє пізнавати, бачити навколишнє середовище, створює щось нове, оригінальне, неповторне. Для того, щоб допомогти становленню такої особистості в умовах загальноосвітнього навчального закладу, необхідно створити належні педагогічні передумови для розкриття індивідуальних особливостей кожного учня, задоволення пізнавальних потреб та інтересів, використовувати особистісно зорієнтований підхід до організації педагогічного процесу задля ефективного навчання, розвитку та виховання кожного учня.

Саме школа нерідко гальмує процес становлення творчої особистості, а саме дає великий обсяг непривабливої для дитини інформації, використовує репродуктивні методи навчання, привчає до шаблонності у виконанні завдань, що призводить до спаду енергетичного тону дитини та зниження активних процесів мислення, зокрема творчих. Будь-яка нестандартність обдарованих «незручних» дітей підлягає жорсткій критиці, від дитини вимагають слухняності та відповідності шаблонам «гарного учня».

На сучасному етапі розвитку суспільства справжня місія школи? Бути все ж таки справжньою Майстернею Гуманності, Творчості та Самореалізації для жителів цілої планети під назвою Школа. Справжня місія школи – турбота про духовний внутрішній світ дитини, професійна діагностика, підтримка, супровід обдарованої дитини, розвиток здібностей та обдарувань з метою оволодіння найвищим мистецтвом життєтворчості, талантом змінювати на краще своє життя та життя своєї країни.

Тема 3. Діагностика дитячої обдарованості

План

1. Етапи виявлення обдарованих учнів.
2. Підходи до діагностики обдарованості.
3. Принципи виявлення обдарованих дітей.

Література:

1. Ледньова С. Діагностика та розвиток дитячої обдарованості педагогом. // Дошкільне виховання. 2006. – № 5.
2. Савенков А.І. Дитяча обдарованість як теоретична проблема / А.І. Савенков // Початкова школа. – 2000. – №1.
3. Савенков А.І. Розвиток дитячої обдарованості в умовах освіти: Автореф. дис... д-ра психол. Наук / А.І. Савенков. – М., 2002.

1. Етапи виявлення обдарованих учнів

Виявити обдарованість можна завдяки застосуванню взаємодоповнюваних способів.

По-перше, це метод спостереження, як спосіб виявлення обдарованих дітей. За цим методом систематично і цілеспрямовано сприймають різноманітні вияви психологічних особливостей обдарування. Його найбільше застосовують на уроках. Його якісні результати можуть бути доволі обґрунтованими лише за умови регулярності, тривалості та багаторазових спостережень.

По-друге, це констатація певного рівня досягнутих дитиною успіхів у тій чи іншій сфері діяльності. Констатація конкретних успіхів та способів дає змогу встановити, до якого саме типу обдарованості належить конкретна дитина.

Третій спосіб – виявлення обдарованих дітей з участю експертів. Так, за описовими характеристиками обдарованості М.Карне, учнів оцінюють: сам учень, батьки, педагоги.

Психолог порівнює ці дані з результатами відповідних психодіагностичних методик.

Четвертий спосіб – здійснення відповідних тестових діагностувань, які мають стандартизований характер і забезпечують отримання результатів на основі єдиних критеріїв і норм.

На *першому етапі* виявлення обдарованих дітей слід враховувати відомості від батьків, учителів про успіхи дитини. Також доцільно використовувати групові тестування, соціологічні опитування. Виявлення обдарувань залежить від багатьох чинників, тому варто використовувати всі можливі джерела інформації про дитину.

На *другому етапі* здійснюється індивідуальна оцінка творчого потенціалу дитини. Завдання психолога – визначити рівень загального інтелектуального розвитку дитини, а також оцінити тип мислення.

Практичний психолог здійснює цілий комплекс вивчення особистості кожної дитини. Вивчає її темперамент, характер, виконує соціометричні дослідження, діагностуються міжособистісні стосунки в класному колективі, вивчає розвиток різних видів пам'яті, уваги, нахилів дитини, рівень її розумових здібностей. За допомогою тестів та анкетування визначає особливості здібностей конкретної дитини.

Надзвичайно актуальною проблемою у визначенні обдарованості дитини є роль педагога.

Отже, на *третьому етапі* роботи з обдарованими дітьми основну роль виконують учителі. Вони розвивають та поглиблюють дитячі здібності. Крім уроків педагоги проводять індивідуальні заняття, консультації, застосовуючи індивідуальний підхід.

2. Підходи до діагностики обдарованості

Діагностика обдарованості проводиться з метою створення особливих умов навчання для дітей з високими здібностями.

Діагностична програма комплексного обстеження у повному її обсязі повинна включати:

- опитування з використанням психологічного інструментарію;
- спостереження, що здійснюються психологом та вчителями;
- бесіди з педагогами;
- матеріали, отримані за допомогою анкетування батьків;
- аналіз результативності письмових робіт учнів, участі в олімпіадах, змаганнях, конкурсах тощо.

Останнім часом широке поширення одержали **тести**, спрямовані на виявлення обдарованості. Це – стандартизовані запитання та завдання, що мають певну шкалу значень. Однак, навіть при досить кваліфікованому використанні найкращі тести не гарантують відсутність помилок, крім того, необхідно враховувати, що жоден з існуючих тестів не охоплює всіх видів обдарованості.

Найчастіше використовують такі тести:

- 1) стандартизовані тести досягнень для школярів – використовують для виявлення виняткових здібностей з навчальних дисциплін. Тести призначені для вимірювання готовності дітей до школи;
- 2) стандартизовані тести на перцептивно-руховий розвиток. Спрямовані на виявлення у дітей рухових здібностей, вимірюється здатність контролювати і регулювати рухи різної амплітуди, координувати роботу рук, очей, відтворювати геометричні малюнки, закінчувати малюнки, конструювати із кубиків;
- 3) стандартизовані тести оцінки соціального розвитку. Оцінка соціальної компетенції і зрілості дітей передбачає визначення навичок спілкування, уміння налагоджувати контакти;
- 4) вимірювання творчих здібностей (тест Торренса). Важливими методами є **спостереження й експеримент**.

У психології під *спостереженням* розуміють метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі фіксації проявів їхньої поведінки. При виявленні дарувань у дитини не можна обійтися без спостережень за її індивідуальними

проявами. Щоб судити про обдарованість, потрібна цілісна характеристика, яку можна одержати шляхом різнобічних спостережень. Ці спостереження можна проводити, коли дитина грає, навчається тощо, тобто в таких умовах, які є для дитини природними.

Ознаки обдарованості дитини важливо спостерігати й вивчати в розвитку. Для їх оцінки необхідне досить тривале простежування змін, що настають при переході від одного вікового періоду до іншого. Таке дослідження називається лонгітюдним, тобто продовженим, довгим. Мається на увазі систематичне спостереження над досліджуваним впродовж декількох років. Вивчення може бути безперервним, день у день, а може бути й з перервами.

Категорія здібних та обдарованих учнів повинна постійно знаходитись в центрі поля зору педагога та психолога. Подальше спрямоване спостереження за обдарованими дітьми здійснюється за допомогою *картки спостереження* за інтелектуальним розвитком учня, зорієнтованої на виявлення та діагностику обдарованості. В основу картки покладені «Шкали для рейтингу поведінкових характеристик обдарованих дітей»: пізнавальні, мотиваційні, лідерські та творчі характеристики учня. Вона допомагає чітко орієнтуватися в основних ознаках обдарованості й утримувати цей аспект педагогічної діяльності в полі уваги.

Існує так званий природний експеримент, коли, наприклад, на уроці, або заняттях гуртка організовується необхідна для дослідника обстановка, яка є для дитини зовсім звичною й коли вона може не знати, що за нею спеціально спостерігають. За таких умов можна викликати й повторити явище, що цікавить дослідника.

Великий інтерес для вивчення обдарованості представляє так званий **біографічний метод**. У психології вивчення біографії вчених стало, зокрема, одним зі способів виявлення тих особистісних і інтелектуальних якостей, які сприяють творчій діяльності.

Розробка біографічного методу пов'язана із застосуванням таких способів одержання інформації, як опитування, бесіди й

інтерв'ю з нею, вивчення продуктів діяльності, щоденників, листів тощо.

Отже, виявлення дітей, що володіють неабиякими здібностями є складною й багатоаспектною проблемою. У науці й педагогічній практиці представлено дві протилежні точки зору на обдарованість. Прихильники однієї з них уважають, що обдарованою є кожна нормальна дитина й потрібно лише вчасно помітити конкретний вид здібностей і розвинути їх. На думку дослідників, що дотримуються протилежних поглядів, обдарованість є досить рідким явищем, властивим лише незначній кількості людей: тому виявлення обдарованої дитини подібно клопіткому пошуку крупиць золота. Ці розбіжності – своєрідний результат суперечності про переважну роль спадковості й виховання в розвитку обдарованості.

Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Ефективна ідентифікація обдарованості за допомогою будь-якої одноразової процедури тестування неможлива. Тому замість одномоментного відбору обдарованих дітей необхідно спрямовувати зусилля на поступовий, поетапний пошук обдарованих дітей у процесі їх навчання за спеціальними програмами (у системі додаткової освіти), або в процесі індивідуалізованої освіти.

При виявленні обдарованих дітей доцільно використовувати комплексний підхід. При цьому можна задіяти широкий спектр різноманітних методів: різні варіанти методу спостереження за дітьми; спеціальні психодіагностичні тренінги; включення дітей у спеціальні ігрові заняття; оцінювання конкретних продуктів творчої діяльності дітей; організація різних інтелектуальних і предметних олімпіад, спортивних змагань тощо.

3. Принципи виявлення обдарованих дітей

(за А. І. Савенковим)

Принцип комплексного оцінювання різних сторін поведінки і діяльності дитини. Висновок про ступінь обдарованості

дитини можна зробити на основі оцінки всіх параметрів, виділених у сучасних концептуальних моделях.

Принцип довготривалості (тривалість ідентифікації – неможливість побудови надійного прогнозу розвитку інтелектуально-творчих здібностей на основі разового або навіть періодичного тестування.

Принцип обліку потенційних можливостей дитини. Оцінюючи рівень обдарованості дитини, слід оцінювати не тільки актуальні, а й його «потенційні» можливості.

Принцип використання тренінгових методів і завдань. Зазвичай діагностичні методики, орієнтовані на разове обстеження, вимагають від дитини вирішення серії спеціальних стандартизованих завдань. Тренінгові методики орієнтовано, перш за все, на розвиток, в процесі якого можна реалізувати довготривалу діагностику і тим самим зняти деякі психологічні перешкоди, що виникають при разових обстеженнях.

Принцип участі різних фахівців. У діагностичному дослідженні повинні брати участь, окрім практичного психолога, ще і педагоги, а також шкільний лікар, батьки і діти. Для кожної категорії учасників має бути свій, спеціально розроблений інструментарій. Тільки зіставлення даних усіх експертів зможе надати картину, максимально наближену до істини.

Принцип участі дітей в оцінці власної обдарованості. Зазвичай діти беруть участь в психодіагностичній роботі в ролі «обстежуваних». Оцінка дітьми своїх можливостей, як правило, нікого не цікавить, а насправді враховувати її не тільки можливо, а й необхідно.

Принцип опори на психологічні і педагогічні методи діагностики. Практика і здоровий глузд свідчать про ефективність використання переважно психологічних методів діагностики обдарованості. До педагогічно валідних зазвичай відносять методи оцінки «реальної» поведінки і діяльності дитини в «реальних», а не в штучних ситуаціях (зазвичай створюваних в процесі тестування).

Тема 4. Педагогічна творчість як передумова розвитку обдарувань молодших школярів

План

1. Сутність, ознаки і специфіка педагогічної творчості вчителя.
2. Критерії та рівні творчої педагогічної діяльності.
3. Принципи педагогічної творчості.
4. Фактори та умови творчого розвитку школярів.

Література:

1. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
2. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість учителя: визначення, теоретична модель, функції підготовки // Педагогіка і психологія / Науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. – 1998. - № 2. – С.161-172.
3. Сидоренко Т. Творчість у діяльності вчителя // Рідна школа. – 2001. - № 5. – С. 55-57.
4. Туріщева Л.В. Творчість у педагогічній діяльності / Л.В.Туріщева. – Х.: Вид.гр. «Основа», 2010. – 128 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 4 (88)).

1.Сутність і специфіка педагогічної творчості вчителя

В навчально-виховному процесі головною метою діяльності вчителя має виступати творчий розвиток учнів, в результаті чого відбувається і творчий, професійний розвиток самого педагога, підвищення його професійної компетентності і рівня педагогічної майстерності.

У науковій літературі **творчість** визначається як діяльність зі створення якісно нового, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто

завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності) (енциклопедичний словник).

Поняття «педагогічна творчість» тлумачиться вкрай неоднозначно. На формування педагогічної творчості учителя в українській педагогіці велику увагу звертає професор С. О. Сисоєва. Педагогічна творчість вчителя, на її думку, – це особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя і учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя.

В українському педагогічному словнику (за ред. Гончаренка С.У.) зазначається: «Творчість педагогічна – це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання».

Ознаки педагогічної творчості:

- високий рівень соціальної і моральної свідомості;
- пошуково-перетворюючий стиль мислення;
- розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо);
- проблемне бачення;
- творча фантазія, розвинута уява;
- специфічні особистісні якості (сміливість; цілеспрямованість; допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм);
- специфічні мотиви (творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці);
- комунікативні здібності;
- високий рівень загальної культури.

Головною особливістю педагогічної творчості є те, що об'єктом творчості є дитина, яка постійно змінюється «завжди нова, сьогодні не така, як вчора».

Виділяють такі *специфічні риси (ознаки)* педагогічної творчості вчителя:

- суб'єктами взаємодії є особистість дитини та особистість учителя, які перебувають у постійному розвитку;
- співтворчий характер суб'єктів педагогічного процесу;
- можливість постійної новизни й оригінальності процесу і результату;
- обмеженість творчої діяльності педагога і учня у навчально-виховному процесі часом;
- вплив на педагогічну творчість вчителя багатьох факторів, які важко передбачити.

Саме тому результативність педагогічної творчості вчителя значною мірою зумовлена його вмінням створити сприятливі умови для ефективного співробітництва вчителя й учня, які здатні викликати внутрішній саморух як дитини, так і самого вчителя.

2. Критерії та рівні творчої педагогічної діяльності

Виділяють такі **критерії** творчої педагогічної діяльності вчителя:

- розробка принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів;
- модернізація змісту, форм, методів та засобів навчально-виховного процесу, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарованості;
- комплексне і варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок;
- бачення нової проблеми у знайомій ситуації, знаходження варіантних шляхів її вирішення;
- проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності з творчого узагальнення власного досвіду та досвіду своїх колег;
- володіння формами і методами управління творчою навчальною діяльністю учнів;

- оригінальне конструювання навчально-виховного процесу;
- реалізація на практиці принципів педагогіки співробітництва.

Проте основним критерієм ефективності педагогічної творчості вчителя є її результативність, під чим розуміється забезпечення вчителем позитивної динаміки формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності самого вчителя.

Рівні творчої педагогічної діяльності вчителя:

- 1-й рівень - репродуктивний;
- 2-й рівень - раціоналізаторський;
- 3-й рівень - конструкторський;
- 4-й рівень - новаторський.

Репродуктивний рівень передбачає, що вчитель, працюючи на основі вироблених до нього методик, рекомендацій, досвіду, відбирає ті, які найбільше відповідають конкретним умовам його праці, індивідуально-психологічним особливостям учнів.

Раціоналізаторський рівень передбачає, що вчитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, вдосконалює, модернізує деякі елементи існуючих рекомендацій, методик, досвіду відповідно до нових завдань.

Конструкторський рівень характеризує діяльність учителя, коли на основі свого досвіду, самоаналізу своєї діяльності і знань психолого-педагогічних особливостей учнівського колективу вчитель, використовуючи існуючі методики, рекомендації, передовий досвід, конструює свій варіант вирішення педагогічної проблеми.

Новаторський рівень передбачає, що вчитель вирішує педагогічні проблеми на принципово нових засадах, які відрізняються оригінальністю, високою результативністю.

3. Принципи педагогічної творчості

1) *Принцип суб'єктивності* навчання і виховання передбачає визнання учня як суб'єкта педагогічної взаємодії, використання

вчителем у процесі навчання і виховання переважно діалогічних форм комунікативної взаємодії.

2) *Принцип діагностики* передбачає побудову і корекцію навчально-виховного процесу на основі психолого-педагогічних діагностичних досліджень.

3) *Принцип оптимальності*. Оптимальною творчою педагогічною взаємодією педагога і вихованця є така, яка забезпечує не тільки успішне засвоєння знань, умінь, навичок, а й позитивну динаміку розвитку творчих можливостей дітей в конкретних умовах педагогічної праці.

4) *Принцип фасілітації* передбачає стимулювання творчої активності школяра.

5) *Принцип креативності*. Зміст навчального матеріалу повинен забезпечувати насамперед розвиток дивергентного мислення, умінь генерувати нові ідеї, знаходить нетрадиційні шляхи вирішення проблемних завдань. Реалізації принципу в практичній діяльності сприяє застосування навчальних і навчально-творчих задач, логічних запитань, завдань творчого характеру тощо.

6) *Принцип доповнення* передбачає посилення розвитку творчих можливостей дітей за рахунок реалізації додаткового змісту в організаційних формах навчально-пізнавальної діяльності (введення таких додаткових курсів, які б компенсували прогалини в розвитку творчих умінь і на розвиток яких об'єктивно не вистачає часу в процесі виконання державного компонента навчального плану).

7) *Принцип варіантності* – подолання одноманітності змісту, форм, методів навчання.

8) *Принцип самоорганізації* відображає особливості управління процесом формування творчої особистості дитини, при цьому управління повинно бути непомітним, мінімальним і здійснюватися опосередкованими методами. Саме в цьому разі можна говорити не про управління, а про процеси самоуправління.

4. Фактори та умови творчого розвитку школярів

Ставлення учнів до творчої діяльності зумовлюється цілим рядом факторів не тільки шкільного, а й позашкільного характеру. Проте вирішальна роль у формуванні позитивного ставлення до процесу творчості належить самому навчальному процесу, його змісту і методам, усій організації колективної та індивідуальної творчої діяльності учнів.

З метою розвитку творчих можливостей учнів у навчально-виховному процесі слід брати до уваги такі **фактори**:

Необхідність оптимального (кількісного і якісного) складу творчих груп. Учні, у яких рівномірно проявляються всі якості, які сприяють успішній творчій діяльності, майже немає. Тому у групи для розв'язування творчих завдань треба підбирати учнів так, щоб за рівнем розвитку своїх творчих якостей вони доповнювали один одного. Обдаровані діти відіграють значну роль у вихованні й розвитку своїх товаришів, існує і зворотній зв'язок.

Необхідність опосередкованого педагогічного управління творчою діяльністю учнів. Для того, щоб акт творчості відбувся у повному значенні цього слова, дорослий повинен узяти на себе функцію відсутнього у дитини «внутрішнього критика». При цьому вчитель повинен дотримуватися однієї умови: сприймати дитячий твір таким, який він є, не додавати ані рядка до вірша, ані штриха до малюнка, ані рисочки до креслення тощо.

Фактор негативного впливу суперництва і конкуренції. Не можна ні в якому разі порівнювати і протиставляти за якістю «талановитості» роботи однолітків. Суперництво і конкуренція всередині учнівського колективу неприпустимі, бо вони одразу зміщують мотиви діяльності, а отже змінюють і характер діяльності: замість творчості задля спілкування, вираження почуттів, ставлень починається вигадництво задля першості.

Для *повноцінного розвитку* творчої особистості доцільно використовувати комплекс навчально-виховних та організаційних заходів, здійснюючи їх протягом тривалого часу. Ці заходи треба починати зі створення відповідного розвиваючого середовища в сім'ї, розв'язання нескладних творчих завдань у

дошкільному віці, і далі – у шкільному віці. Цей складний і довготривалий процес має бути добре організований, програмно та методично забезпечений.

Велике значення для формування творчої особистості учня мають *свідомі мотиви творчої діяльності*, які стимулюють ініціативу, творчу активність, формують передумови творчої діяльності. Мотиви творчої діяльності найбільш ефективно розвиваються при відчутті радості від успішної творчої діяльності, задоволення від спільної роботи з товаришами.

Психолого-педагогічні умови, які сприяють творчій діяльності та розвитку творчих можливостей учнів, самореалізації їх особистості у навчально-виховному процесі:

- забезпечення реалізації учнями своїх творчих можливостей в навчально-виховному процесі: на уроках і в позаурочній діяльності;
- детальне вивчення педагогами і психологами найбільш значущих для учнів видів діяльності і надання можливості для самовизначення, самоутвердження і самореалізації учнів через них;
- створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в учнівському колективі через утвердження принципів педагогіки співробітництва;
- демократичний стиль спілкування педагогів з учнями, свобода творчих дискусій, обміну думками;
- розвиток культури спілкування в педагогічному та учнівському колективах;
- інтенсифікація навчально-виховного процесу з метою створення умов для самореалізації учнів під час дозвілля;
- своєчасна доброзичлива оцінка творчої навчальної діяльності учнів, позитивних зрушень у їх розвитку, схвалення результатів;
- об'єктивне оцінювання знань, вмінь та навичок учнів;
- уміння вчителів помічати і цінувати неповторну творчу індивідуальність кожного учня;
- забезпечення матеріально-технічної бази для організації навчально-виховного процесу.

Тема 5. Управлінські аспекти роботи з обдарованими та здібними учнями

План

1. Нормативно-правове забезпечення підтримки та розвитку обдарованих дітей в Україні.
2. Основні завдання щодо організації діяльності з обдарованими школярами.
3. Модель роботи ЗНЗ з обдарованими дітьми.
4. Організаційно-педагогічні умови та шляхи ефективної роботи з обдарованими учнями.

Література:

1. Закон України «Про державну підтримку обдарованої молоді» від 8 лютого 2001 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/
2. Закон України «Про основні засади державної підтримки обдарованих дітей та молоді України» від 1 січня 2005 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>
3. Указ Президента України «Про гранти Президента України для обдарованої молоді» від 02.08.2000 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/
4. Кушнір В. Пошуки науково-практичних підходів у дослідженні феномену дитячої обдарованості / В. Кушнір // Рідна школа. – 2009. – № 4. – С. 66-69.

1. Нормативно-правове забезпечення підтримки та розвитку обдарованих дітей в Україні

Підтримка творчої обдарованості на законодавчому (державному) рівні є одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні. Про це йдеться у Законах України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній програмі виховання дітей та учнівської

молоді в Україні, Національній програмі «Діти України», Комплексній програмі «Творча обдарованість», Програмі розвитку обдарованих дітей і молоді, Указах Президента України про підтримку обдарованих дітей, в яких робота з обдарованими дітьми та молоддю розглядається як безперервний процес формування творчої особистості, розвиток культурного та інтелектуального потенціалу України.

Відповідно до Закону України *«Про державну підтримку обдарованої молоді»*, державна підтримка обдарованої молоді – це сукупність заходів, що здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики з метою створення умов, гарантій і стимулів для розкриття творчих здібностей молоді у сфері науки, освіти, культури і мистецтва. До заходів державної підтримки обдарованої учнівської молоді належать: надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності; надання одноразових грошових премій за перемогу в олімпіадах, конкурсах, змаганнях; зарахування поза конкурсом до державних навчальних закладів, професійно-технічних закладів освіти.

Даний перелік відповідно до Закону України *«Про основні засади державної підтримки обдарованих дітей та молоді на Україні»* доповнюють наступні заходи підтримки: реалізація права на одержання ваучера на здобуття середньої або вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету України; одержання учнівського квитка обдарованої дитини та користування ним; реалізація переважного право на безкоштовне навчання в спеціалізованих навчальних закладах для розвитку здібностей і обдарувань дітей та молоді, дитячих закладах культури, спортивних школах і секціях, позашкільних навчально-виховних закладах; реалізація переважного права на участь у науково-дослідній та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах; реалізація переважного права на забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами; надання щомісячної допомоги для обдарованої

дитини; першочергове безплатне особисте обслуговування в амбулаторно-поліклінічних закладах усіх типів та видів; безплатний проїзд всіма видами пасажирського транспорту (за винятком таксі) тощо.

Підтримка та розвиток обдарованих учнів для держави повинна мати стратегічне значення, а тому, бути складовою її внутрішньої політики, адже це виховання творчого потенціалу народу. Таке положення обов'язково має бути нормативно закріплене і слугувати правовою підставою для розробки та прийняття законодавчого акту про освіту обдарованих дітей.

Подібний нормативно-правовий акт покликаний бути гарантом з боку держави, що обдаровані діти можуть отримувати освіту відповідно до своїх здібностей і, таким чином, їхні інтереси будуть захищені. Нормативно-правовий акт для підтримки та розвитку обдарованих учнів, покликаний:

- запровадити систему індивідуально орієнтованої освіти для обдарованих учнів;
- офіційно впровадити спеціалізовані освітні програми для обдарованих учнів;
- упровадити систему підготовки педагогічних, психологічних, медичних та інших працівників по роботі з обдарованими учнями;
- встановити вимоги до педагогічних, психологічних, медичних та інших працівників по роботі з обдарованими учнями;
- виокремити у системі органів управління освітою структурні підрозділи та посади, що б відповідали за належну реалізацію спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів, закріпити їх правовий статус;
- закріпити юридичне визначення «обдарованої дитини», яке було б «статусним», тобто надавало їй можливість навчатись за затвердженими освітніми програмами для обдарованих учнів;
- визначити основні складові процесу навчання обдарованих учнів;

- закріпити основні положення щодо процесу ідентифікації обдарованих учнів;
- запровадити загальне та індивідуальне планування навчально-виховного процесу обдарованих учнів (встановити вимоги до навчальних планів);
- запровадити систему оцінювання навчання обдарованих учнів;
- встановити інші необхідні заходи підтримки обдарованих учнів.

2. Основні завдання щодо організації діяльності з обдарованими школярами

Складна та багатоаспектна проблема роботи з обдарованими дітьми потребує якісних нововведень на рівні теорії та практики. За результатами педагогічного супроводу обдарованих дітей вирішуються наступні завдання:

- виявляються особливо обдаровані діти, в тому числі, й ті, які не розкрилися або були непомітними вчителями й батьками;
- створення для них особливого середовища, де б достатньо ефективно проходив творчий і особистісний розвиток таких дітей;
- навчання для таких дітей повинно здійснюватися згідно їх індивідуальних інтелектуальних особливостей;
- створення реальних умов для формування, розвитку й закріплення в обдарованих дітей необхідних і достатніх навичок ефективної самореалізації, маючи в перспективі їх майбутню професійну діяльність.

Науковці пропонують різні підходи до побудови освітнього процесу обдарованих дітей.

З боку адміністрації школи це:

- організація педагогічного досвіду з метою забезпечення розвитку здібностей обдарованих дітей;

- визначення варіативної частини навчального плану;
- розробка конкретних методичних рекомендацій;
- добір педагогічних кадрів;
- постійне вивчення педагогічної майстерності вчителів, забезпечення умов для їхньої самостійної діяльності, підвищення загальнокультурного та професійного рівня;
- забезпечення участі обдарованих учнів у конкурсах, змаганнях, олімпіадах.

З боку психолога:

- аналітична корекція результатів розвитку учня на основі вивчення рівня інтелектуального розвитку та коефіцієнта самореалізації, тестування;
- робота з учителями щодо врахування результатів психологічних досліджень в їхній подальшій роботі.

З боку вчителя:

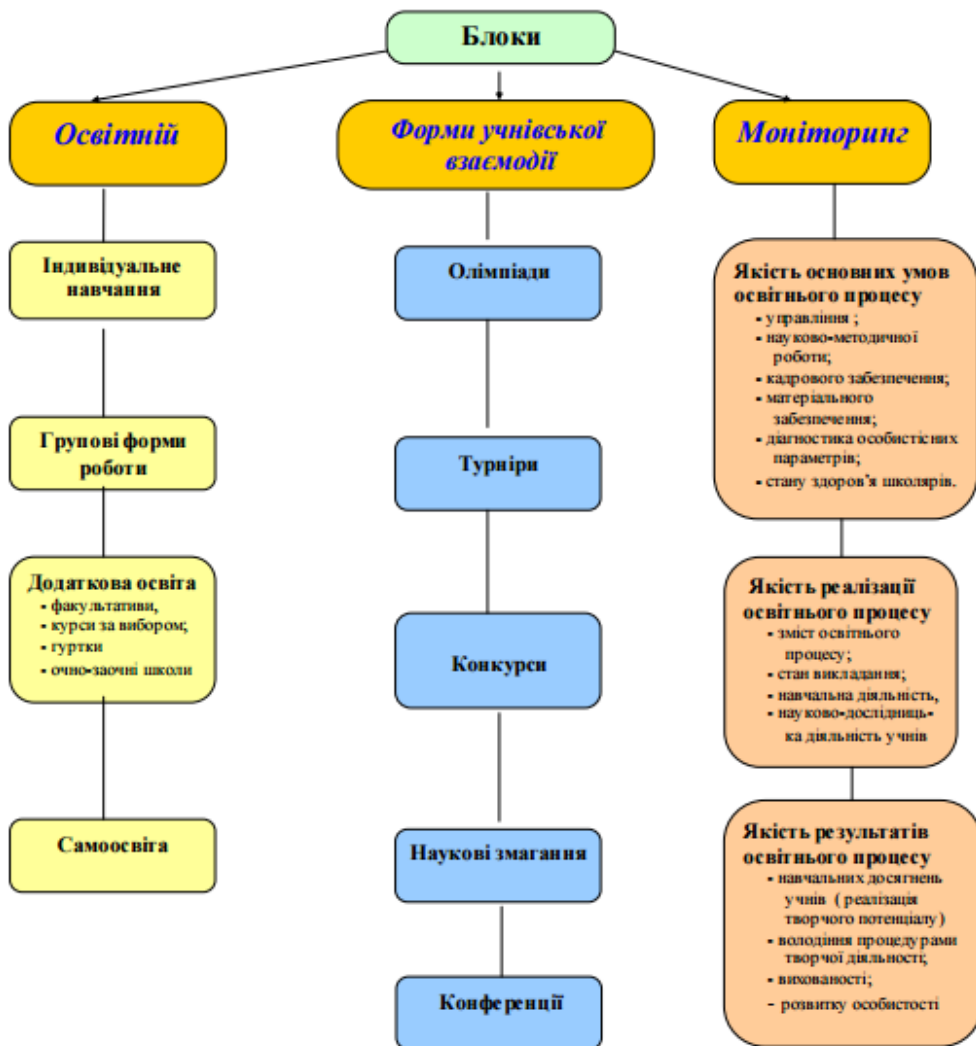
- визначення мети, планування режиму роботи школяра;
- впровадження в навчально-виховний процес нових гуманістичних підходів, які б ґрунтувалися на принципах педагогічної співпраці;
- модернізація форм, методів навчання та виховання;
- створення належних умов для розвитку особистості;
- стимулювання постійного самоаналізу учнем своєї самостійної діяльності.

З боку сім'ї:

- створення стимулювальної, духовної та морально-психологічної атмосфери;
- побудова оптимального режиму життя, діяльності та розвитку учня;
- пріоритет взаємин співробітництва;
- забезпечення матеріальної підтримки дитини.

3. Модель роботи ЗНЗ з обдарованими дітьми

Модель роботи загальноосвітнього навчального закладу з обдарованими та здібними учнями

4. Організаційно-педагогічні умови та шляхи ефективної роботи з обдарованими учнями

Для успішного розвитку обдарованої особистості необхідне відповідне середовище, в якому дитина може успішно розвиватися. В останньому випадку важливе значення надається *організації навчально-виховного процесу у школі*, провідними напрямками діяльності якої повинно бути:

- своєчасна діагностика інтелектуальних особливостей і здібностей школяра;
- гуманне співробітництво учителя та учня;
- взаємодія педагогів і батьків;
- створення для дитини ситуацій упевненості в собі;
- забезпечення молодшому школяреві права на пошук і помилку без зниження оцінки, надання можливості виправлення помилки і підвищення оцінки;
- підтримка ініціативи дитини у всіх видах діяльності;
- гуманізація сфери спілкування з однолітками та дорослими;
- надання можливості реалізації фізичної та пізнавальної активності;
- навчання прийомів самостійної роботи, способів самоконтролю, дослідницької діяльності.

Навчання обдарованих дітей в умовах загальноосвітньої школи повинно здійснюватися на основі принципів *диференціації та індивідуалізації* (за допомогою виділення груп учнів залежно від виду їх обдарованості, організації індивідуального навчального плану, навчання за індивідуальними програмами з окремих навчальних предметів і т.п.). На жаль, сучасна практика зводиться в основному до навчання за індивідуальними програмами в одній предметній області, що не сприяє розкриттю інших здібностей дитини, що лежать поза нею.

Здійснення диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу для обдарованих дітей в умовах масових загальноосвітніх шкіл передбачає застосування різних *форм організації навчання і виховання*, які ґрунтуються на ідеї

угруповання учнів в певні моменти освітнього процесу. Найбільш сприятливі можливості для розвитку обдарованих дітей надають наступні форми навчання: перегруповання паралелей (школярі одного віку розподіляються для занять з кожного навчального предмета в групі, відповідно до чого одна і та ж дитина може займатися якими-небудь предметами (наприклад, математикою) в групі здібних учнів, а іншими (наприклад, гуманітарними) – в звичайній); виділення групи обдарованих учнів з паралелі (об'єднання в групу найбільш успішних в кожній паралелі школярів, які навчаються за ускладненою і збагаченою програмою); поперемінне навчання (угруповання дітей різного віку, проте не на увесь навчальний час, а тільки на його частину, що дає обдарованим школярам можливість для спілкування з однолітками і дозволяє їм знаходити рівних собі в академічному відношенні учнів і відповідний зміст освіти); збагачене навчання для окремих груп дітей за рахунок скорочення часу на проходження обов'язкової програми; групування учнів усередині одного класу в гомогенні малі групи з тих або інших причин (рівень інтелектуальних здібностей, академічні досягнення).

Застосування різних форм організації навчального процесу в цілях диференціації навчання для обдарованих учнів може бути ефективне тільки за умови зміни змісту і методів навчання. Інакше навчання обдарованих дітей відрізнятиметься від традиційного тільки темпом проходження навчальної програми, що не є достатнім для дійсного розвитку таких школярів, задоволення їх індивідуальних пізнавальних запитів, в силу чого виділення обдарованих учнів в окрему групу може мати більше негативних наслідків, ніж позитивних.

Вищезазначене дає можливість визначити наступні *шляхи* роботи навчального закладу у напрямі навчання і виховання обдарованих дітей:

- систематизація матеріалів періодичних видань із проблем дитячої обдарованості;
- проведення семінарів із метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють з

- обдарованими учнями;
- створення авторських програм та методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих школярів;
  - створення банку педагогічного досвіду роботи з обдарованими дітьми;
  - організація і проведення шкільних, районних, міських олімпіад;
  - формування груп для індивідуального навчання обдарованих учнів з урахуванням рівня здібностей та сфери обдарованості, запитів кожної дитини;
  - підготовка рекомендацій учителям, які працюють з обдарованими школярами;
  - організація та проведення творчих звітів педагогів за результатами роботи з обдарованими дітьми на індивідуальних заняттях, гуртках, студіях;
  - залучення обдарованих учнів до участі у міських, районних, обласних творчих конкурсах;
  - створення інформаційної бази даних обдарованих дітей із різних напрямів діяльності;
  - розгляд питань організації роботи з обдарованими школярами та визначення подальших напрямів роботи на засіданнях шкільних, районних, міських методичних об'єднань учителів, педагогічних радах.

Тема 6. Програми навчання обдарованих дітей

План

1. Стратегії навчання обдарованих дітей.
2. Складання навчальних програм для обдарованих учнів.
3. Шляхи реалізації програми «Обдаровані діти».

Література:

1. Авторська програма. Як розробити пояснювальну записку до авторської програми // Завуч. – 2008. – №13.– С. 24-25.
2. Дубасенюк О.А. Навчання обдарованих дітей: проблеми і пошуки // Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей матер. Всеукр. наук. практ. сем. К.: ІОД НАПН України. – 2011. – С. 8-14.
3. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. – Х.: Вид група «Основа», 2008. – 122 с. (Серія «Психологічна служба школи»).

1. Стратегії навчання обдарованих дітей

У світовій педагогічній науці і практиці склалося декілька стратегічних ліній розробки змісту навчання обдарованих дітей. Виокремлюють два основні підходи до вирішення цієї проблеми: перший базується на зміні кількісних (обсяг і темп), другий – якісних (співвідношення різних напрямів моделювання змісту, характер його подачі) характеристик змісту освіти.

Розглянемо *стратегії, що спираються на кількісні зміни*. Слід зазначити стратегію *прискорення*, яка передбачає збільшення темпу проходження навчального матеріалу.

Саме прискорення темпів навчання, на думку науковців, дозволяє обдарованій дитині оптимізувати швидкість власного навчання, що позитивним чином позначається на загальному інтелектуально-творчому розвитку.

Іншим напрямом постає *інтенсифікація* – стратегія розробки змісту освіти, яка передбачає збільшення обсягу знань, підвищення інтенсивності навчання.

Інтерес являють *стратегії, що спираються на якісні зміни*, адже програми і методики навчання обдарованих дітей повинні якісно відрізнятись від програм і методик однолітків з середнім рівнем розвитку.

Індивідуалізація навчання є одним із основних варіантів якісної зміни змісту освіти обдарованих. У зв'язку з цим дедалі частіше набуває поширення положення про необхідність враховувати в освітньо-виховних системах неповторність кожного індивіда. Як наслідок показовою є тенденція поступової відмови від орієнтації на середнього учня. Така позиція примушує шукати нові освітні стратегії і технології, постає потреба створювати нові освітні моделі для обдарованих і талановитих дітей.

Інша ефективна стратегія – навчання мисленню, яка передбачає цілеспрямований розвиток інтелектуально-творчих здібностей дитини і має безпосереднє відношення до проблеми навчання обдарованих дітей. Нині активно розробляються спеціальні навчальні курси розвитку і корекції розумових здібностей дитини (уроки творчого мислення, сократівські уроки, уроки-діалоги) і т.п.

Соціальна компетенція: науковці відзначають тенденцію, що пов'язана з таким феноменом, коли нерідко обдарована дитина, випереджаючи однолітків за рівнем розвитку мислення, відстає від них в психосоціальному розвитку. З цією метою створюються програми спеціальних інтегрованих курсів, спрямованих на розвиток емоційної сфери дітей, формування лідерських здібностей, корекцію міжособистісних взаємин в колективі однолітків, самоактуалізацію тощо.

Дослідницьке навчання направлене на активізацію навчання, на надання йому дослідницького, творчого характеру, на розвиток в учнів ініціативи в організації своєї пізнавальної діяльності.

Проблематизація навчання орієнтує школярів на актуалізацію у процесі навчальної діяльності навчальних та життєвих проблем. Зміст освіти, змодельований згідно даної стратегії, передбачає виклад навчального матеріалу так, щоб

діти, по-перше, могли адекватним чином виявити актуальну проблему, по-друге, – знайти способи її вирішення і, нарешті, – самостійно її вирішити.

Сьогодні учені і педагоги-практики успішно ведуть пошуки нових стратегій і методів навчання обдарованих дітей.

2. Складання навчальних програм для обдарованих учнів

Індивідуальна освітня програма – це програма, що передбачає гнучку систему навчання, яка дає змогу учневі обрати індивідуальний напрям, зміст, темп для задоволення освітніх запитів.

Індивідуальна освітня програма відображає особливі освітні потреби учня в даному конкретному предметі, які не можуть бути задоволені у повному обсязі в загальнокласній роботі. Ініціаторами розробки індивідуальної освітньої програми можуть виступати як учитель, так і учень. Перехід учня на навчання за індивідуальною освітньою програмою може бути здійснений тільки за згодою учня і за наявності достатнього рівня його готовності. Індивідуальна освітня програма створюється на основі базового навчального плану тими, хто навчається, за підтримки класного керівника, батьків, психолога і є офіційним документом, що регламентує стосунки між учнем, батьками і навчальним закладом з моменту підписання.

Науковці виділяють такі особливості програм для розвитку обдарованих дітей:

- ознайомлення з матеріалом, що зазвичай не включається у стандартний навчальний план;
- заохочення глибокого опрацювання обраної теми;
- організація навчального процесу відповідно до пізнавальних потреб учнів, а не до заздальгідь установленної твердої послідовності;
- акцентування уваги на більш складних видах діяльності, що вимагають володіння абстрактними поняттями і сформованості розумових процесів високого рівня;

- велика гнучкість щодо використовуваних матеріалів, часу і ресурсів;
- більш високі вимоги до самостійності й цілеспрямованості у виконанні завдань;
- надання широких можливостей для набуття і демонстрації лідерських здібностей;
- заохочення творчого і продуктивного мислення;
- створення ефективних передумов для розширення бази знань і розвитку мовних здібностей.

Орієнтована структура індивідуальної програми
розвитку обдарованості учнів

1.Титульна сторінка (назва освітнього закладу, де реалізується програма; дані про автора; назва і термін реалізації програми; назва міста (села); рік створення програми).

2.Пояснювальна записка до програми.

1. Актуальність.
2. Протиріччя, проблема, утруднення.
3. Мета, завдання, принципи, на яких базується програма.
4. Ідея, підхід, авторська точка зору.
5. Вікова категорія учасника програми.
6. Кількість годин, необхідних для реалізації програми.
7. Технології, методи, прийоми та форми роботи, які допомагають реалізувати програму.
8. Ресурсне забезпечення програми (використані матеріали, обладнання, психологічні ресурси та ін.).
9. Характеристика структури програми.
10. Форми підведення підсумків реалізації програми.

3.Прогноз (опис очікуваних результатів у ході реалізації програми).

4.Змістовна частина.

1. Поглиблений зміст навчального матеріалу за вибором учня.
2. Види діяльності та види завдань щодо розвитку психічних процесів, інтелектуальних і творчих якостей.
3. Психологічний супровід: форми, методи та прийоми (розвиток психічних процесів, інтелектуальних, творчих та

особистісних якостей).

4. Самоосвітня діяльність обдарованої дитини (саморозвиток).

5. Рекомендації обдарованій дитині та її батькам.

6. Список використаної літератури.

Індивідуальна освітня програма може бути розроблена на навчальну тему, семестр, навчальний рік (за рішенням навчального закладу).

Як критерії результативності виконання індивідуальної освітньої програми можуть виступати: прогнозований рівень засвоєння навчального матеріалу; оволодіння певними способами діяльності; розвиток особистісних якостей і компетенцій учня.

3. Шляхи реалізації програми «Обдаровані діти»

Психолого-педагогічні аспекти

- Опрацювати критерії та показники виявлення здібних, талановитих та обдарованих дітей.
- Забезпечити постійний патронат психологічної служби над обдарованими дітьми.
- Продовжити проведення традиційних та впровадження нових форм навчання обдарованих дітей.
- Розробити систему підтримки та заохочення батьків до розвитку здібностей дітей.
- Висвітлювати в засобах масової інформації відомості про творчі здобутки молоді, її участі у конкурсах, олімпіадах, змаганнях, інших заходах.

Науково-методичні аспекти

- Проводити аналіз досягнень обдарованих учнів у олімпіадах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт, творчих конкурсах різних рівнів (шкільних, районних, міських).
- Організувати цикл книжкових виставок, бібліотечні огляди на теми: «Обдарована дитина», «Сходинки до творчості», «Наші таланти», «Як стати генієм».
- Сприяти навчанню й вихованню обдарованих дітей та

молоді, зростанню їхньої майстерності шляхом участі в олімпіадах, змаганнях, конкурсах, турнірах, фестивалях.

- Розширити мережу учнівських гуртків, удосконалювати форми й методи позашкільної освіти в позаурочний час.
- Забезпечити учням умови для роботи в Інтернеті у шкільній бібліотеці.
- Вивчити попит і забезпечити передплату на сучасні науково-популярні журнали для дітей та молоді.

Робота з кадрами

- Через роботу МО проводити науково-методичні заходи (семінари, практикуми, тренінги, круглі столи, майстер-класи) із педагогічними працівниками щодо організації роботи з обдарованими дітьми.
- Сприяти якісному підбору та професіональному росту педагогічних працівників школи.

Матеріально-технічне забезпечення

- Обладнати методичний кабінет інтерактивними дошками для підготовки та проведення уроків із застосуванням інноваційних технологій.
- Продовжити роботу по-забезпеченню навчальних кабінетів, класів, спортивних залів необхідними технічними засобами, унаочненням, спортивним інвентарем.
- Комплектувати бібліотеки популярними, науковими і періодичними педагогічними виданнями, електронними програмами.
- Забезпечити бібліотеку сучасною комп'ютерною технікою.
- Сприяти залученню спонсорів для підтримки обдарованих дітей.

Стимулювання обдарованих учнів

- Висвітлення досягнень учнів через шкільні стіннівки, радіопередачі, фотомонтажі.
- Вручення листів подяки батькам.
- Організація персональних виставок учнівських робіт.
- Використання кращих учнівських робіт у навчально-

виховному процесі.

- Призначення щомісячних стипендій.
- Нагородження відмінників, переможців олімпіад, творчих конкурсів, цінними подарунками.
- Вручення премій переможцям конкурсу «Учень року» тощо.

***Система стимулювання,
розвитку творчих здібностей учителів***

- Заохочення та забезпечення умов для продовження навчання вчителя, здобуття другої вищої освіти.
- Нагородження переможців конкурсу «Учитель року».
- Урахування творчих здобутків учителів при преміюванні тощо.

Тема 7. Організація роботи з обдарованими учнями **в умовах початкової школи**

План

1. Етапи роботи з обдарованими учнями.
2. Методи і форми роботи з обдарованими молодшими школярами.
3. Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України»: теоретичні та практичні аспекти реалізації в початковій школі.
4. Готовність вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями як педагогічна проблема.

Література:

1. Акімова О. Обдарованість та її виявлення: програма роботи з обдарованою молоддю / О. Акімова // Завуч. – 2013. – №1. – Вкладка.
2. Когут С. М. Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованості учнів / С. М. Когут // Педагогічна майстерня. – 2013. – №1. – С.24-29.
3. Мотилько Т.Л., Леонова Н.С. Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей / Мотилько Т.Л., Леонова Н.С.; упоряд. Шаповал Т. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна. – Харків: Основа, 2010. – 190 с. – (Бібліотека журналу «Початкове навчання та виховання»).

1. Етапи роботи з обдарованими учнями

Організація роботи школи по розвитку здібностей і талантів учнів передбачає кілька етапів.

Діагностичний: виявлення дітей, які мають здібності до певних видів діяльності; відрізняються нестандартністю мислення та творчим підходом до вирішення проблем.

Діагностика обдарованості повинна бути ранньою, послідовною, багатоетапною. Для її здійснення варто комплексно використовувати ефективні та перевірені методики дослідження здібностей дитини, за допомогою яких можна визначати критичність, гнучкість, конструктивність мислення, образну оригінальність, рівень уяви, рівень сформованості загальних творчих здібностей тощо. Результати виконання завдань мають оброблятися за кожною методикою окремо та заноситися до банку даних, який дає об'єктивну картину щодо нахилів та здібностей кожної дитини.

Для діагностики обдарованості послуговуються численними тестами. Сьогодні широко використовуються тест Равена (рівень інтелектуального розвитку), тест творчого мислення П. Торенса та ін. Проте, тести чи анкетування не є універсальними методами визначення обдарованості. Внаслідок цього для вчителів-практиків придатніші критерії, які можна визначити, безпосередньо спостерігаючи за дитиною.

Важливо, щоб діагностування і, зокрема, спостереження, було системним та мало тривалий характер. Процес пошуку обдарованих дітей має відбуватися поетапно і залучаються до нього як класоводи (вивчають особливості дитини, її нахили, уподобання, характерні риси у навчально-виховній роботі), інші педагоги, що працюють в класі (відзначають інтелектуальні здібності, нестандартність мислення, ерудицію, природні задатки дітей), адміністрація школи (залучає та відслідковує участь учнів у різноманітних конкурсах, олімпіадах), бібліотекар школи (вивчає інтереси, уподобання учнів, їх читацьку активність, допомагає у підборі літератури), а також психолог школи.

Виявлення обдарованих дітей – це лише початок шляху. Найбільш важливим етапом є другий: педагогічно грамотно організувати роботу з обдарованими дітьми для розвитку їх задатків і нахилів. Традиційне навчання, орієнтоване на середнього учня, згубно діє на обдаровану натуру. Необхідна індивідуалізація підходу.

Відтак, другим етапом проектування роботи з обдарованими дітьми є **формуючий**: організація роботи з обдарованими дітьми, створення умов для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку. Знаходить своє відображення у формах та методах роботи.

Проблема навчання й виховання обдарованих викликає гострий інтерес у всьому світі. Незважаючи на досить інтенсивні спроби напрацювати єдині теоретичні позиції з даної проблеми та забезпечити її практичне вирішення, серед фахівців спостерігається розбіжність у думках. Більшість учених вважають за необхідне спеціально навчати таких дітей.

Безумовно, важливе значення для розвитку здібностей мають внутрішні умови розвитку дитини – природні задатки, схильність та інтерес до певного виду діяльності, особистісні якості самого учня (розумова активність, працелюбність). Однак, не менш важливе значення для повноцінного розвитку здібностей відіграють зовнішні умови, тобто спеціально організований процес навчання молодшого школяра.

У роботі з обдарованими дітьми є важливим та необхідним такий компонент системи, як аналіз та корекція діяльності. Він дозволяє дослідити хід і результати роботи з обдарованими дітьми, зрозуміти причини відхилень, визначити де, як і чому допущені помилки. Отже 3-й етап - **узагальнення**: підведення підсумків здійсненої діяльності, її корекція, виявлення недоліків та позитивних зрушень, визначення шляхів подальшої роботи.

Таким чином, виділені компоненти тісно пов'язані між собою, взаємозумовлені та становлять єдиний комплекс, системоутворюючим чинником якого є діяльність учителя. Саме тому великої уваги необхідно надавати вдосконаленню педагогічної майстерності та розвитку творчості кожного педагога, який так чи інакше спілкується з обдарованою дитиною. Лише творчий учитель здатен запалити в учнях жагу до знань, а обдарований учень починається з обдарованого вчителя.

2.Методи і форми роботи з обдарованими молодшими школярами

Система роботи з обдарованими учнями має бути органічною сукупністю змісту, методів, форм, прийомів та засобів, які ставлять учня в умови суб'єкта творчої діяльності.

Безумовно, робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності. Зміст навчальної інформації має доповнюватись науковими відомостями, які вони можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші учні, але за рахунок вищого темпу обробки навчальної інформації.

Разом з тим, ефективність навчального процесу у початковій школі значною мірою залежить від правильного добору методів навчання й умілого їх застосування.

У роботі з обдарованими учнями слід застосовувати такі методи навчання, які б забезпечили високий рівень пізнавальної активності школярів, ефективність і результативність навчальної діяльності, і на основі цього – розвиток їх творчого потенціалу.

Тож розглянемо **методи навчання**, які є ефективними у роботі з обдарованими учнями.

У дослідженнях багатьох педагогів і психологів зазначається, що оригінальність мислення, вміння співпрацювати, а також творчі навички школярів найповніше виявляються та успішно розвиваються в діяльності, а особливо в тій, яка має дослідницьку спрямованість. Цей факт є актуальним для учнів початкової школи, адже в цьому віці навчальна діяльність стає провідною і визначає розвиток основних пізнавальних особливостей молодшого школяра.

Тож ефективним методом навчання обдарованих учнів є **дослідницький**.

Дослідницький метод зводиться до того, що вчитель разом з учнями формує проблему, вирішенню якої присвячується проміжок навчального часу, знання учням не повідомляються.

Школярі самостійно здобувають їх у процесі вирішення проблеми, а діяльність вчителя зводиться до управління процесом вирішення проблемних завдань.

Дитячій пошуковій і дослідницькій діяльності у навчально-виховному процесі відводиться значна роль у сучасних шкільних програмах.

Крім того, поширеним є **евристичний (частково-пошуковий) метод**, під час застосування якого учні вирішують проблеми за допомогою вчителя. *Евристичний (частково-пошуковий) метод* – це метод, при якому вчитель організовує участь учнів у виконанні окремих кроків розв'язання проблеми. Роль педагога полягає в конструюванні пізнавального завдання, розчленуванні його на окремі етапи, визначенні тих етапів, які учні виконуватимуть самостійно, тобто вчитель організовує самостійно-пізнавальну діяльність учнів.

Велике значення для розвитку пізнавального інтересу школярів набувають **методи проблемного навчання**, адже саме вони більшою мірою здатні активізувати учнів на уроці.

Учитель показує шлях дослідження проблеми, розкриваючи її вирішення з початку до кінця. Учні спостерігають, одержуючи приклад вирішення пізнавальних труднощів. Вчитель загострює суперечності між раніше здобутими знаннями і новими фактами, таким чином в учнів виникає потреба в нових знаннях.

Сьогодні існують десятки класифікацій методів навчання. У кожному конкретному випадку вчитель вирішує, який метод буде найефективніший на тому чи іншому уроці. Тільки правильний вибір і застосування методів навчання можуть забезпечити високий рівень знань учнів і сформувані в них потребу в систематичній, свідомій, творчій навчальній праці.

Часто трапляється перевантаження учнів традиційними навчально-розвивальними заходами. Водночас учні, які мають не тільки академічну, а й інші сфери обдарування – сферу художньої діяльності, рухову сферу тощо – не мають змоги їх розвивати. А тому слід формувати дві системи розвитку обдарованості: класно-урочну та позакласну. У позакласній

діяльності основним рушієм є інтерес. Він визначає спрямування дитини і допомагає їй визначити свої здібності.

Існують різноманітні форми роботи з обдарованими учнями. Найбільше розповсюдження отримали предметні олімпіади, конкурси, вікторини, участь в гуртках, клубах, підготовка і проведення свят, зустрічей тощо. Успіхів на цій ділянці роботи можна досягти лише тоді, коли проведено індивідуальну роботу з найбільш здібними та обдарованими дітьми.

Одним з основних напрямків роботи вчителів є підготовка здібних учнів до участі в різноманітних змаганнях. Особливе місце належить **учнівським олімпіадам**. Олімпіада – це позакласна форма навчання, яка дає можливість розвивати інтелект, ерудицію, вміння спілкуватись. Переможцями її стають найсильніші, а інші учасники збагачуються новими знаннями і здобувають необхідний досвід. Олімпіади однозначно потрібні дітям як шлях до самовираження та розвитку.

Широкі можливості створення оптимальних умов для виявлення індивідуальних здібностей, знань, умінь, навичок особистості відкриває **конкурсна діяльність**.

Конкурси – це форми роботи, які стимулюють та активізують діяльність, розвивають творчі можливості та формують конкурентноздатність особистості. Конкурс – це можливість виявити свій талант!

Конкурсні змагання можна організовувати як самостійні заходи на перервах, у групах продовженого дня або як складники інших заходів (вечорів, спортивних свят, днів здоров'я та ін.). Конкурси можна проводити у класах і між ними. До прикладу: *КВК, «Ерудит», «Найрозумніший», «Брейн-ринг», «Що, де, коли?» та ін.*

Освітнє поле може розширюватися від школи до міжнародного рівня та надавати учням таке навчальне середовище, у якому б вони почувалися комфортно.

Виховні заходи – особлива форма роботи з обдарованими дітьми. Діти мають можливість реалізувати акторські здібності, безпосередньо беручи участь у виставах, виявити творчі

навички, розробляючи сценарії постановок, розвинути схильність до художнього читання й літературної творчості, виявити ерудицію й дослідницькі навички у вікторинах і наукових диспутах. Така робота сприяє підвищенню мотивації обдарованих дітей до співробітництва з педагогами, а також самовдосконалення. Тож для успішної роботи із талановитою дитиною необхідно дати їй можливість виявити себе, повірити у свої сили, отримати задоволення від процесу навчання, не допустити втрати спонтанної активності дитини.

Потенціал обдарованих дітей вимагає постійного розвитку. Здавалося б, процес навчання має відбуватися невимушено, вільно, але в реальному житті для дитини цей процес нерідко перетворюється на важку повинність, малопривабливу роботу. Тож сьогодні акцент робиться на важливу ідею: слід підходити до освіти, враховуючи інтереси і потреби дитини.

Доцільно навести педагогічну систему В.О.Сухомлинського, яка орієнтується на принцип природовідповідності, а одним із своєрідних аспектів педагогічної системи В.О. Сухомлинського є його «Школа радості».

Моделюючи систему роботи з обдарованими дітьми, доцільно творчо використовувати наступні ідеї В.О.Сухомлинського:

- забезпечення дослідницького характеру розумової праці, розвитку їх допитливості, «вчити бачити, шукати і відкривати причинно-наслідкові зв'язки, відповідь на питання «чому?»;
- творчий підхід учителя до вибору і оптимального поєднання методів навчання;
- виховання активної позиції учнів щодо здобуття знань;
- доцільність створення окремої програми інтелектуального розвитку обдарованих дітей;
- виховання потреби в самоосвіті, озброєння учнів технологією самоосвітньої роботи;
- індивідуалізація домашніх завдань і їх творчий характер;

- забезпечення широкого застосування знань, виконання учнями творчих робіт тощо.

Досвід роботи Павлівської школи широко представлений в його працях «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Нагородження громадянина», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором школи».

Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа – індивідуального підходу до кожного учня, зокрема, учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. З такими дітьми, з одного боку, працювати легше, бо вони мають високі розумові здібності, а з іншого – важче, бо ці діти «знають собі ціну», потребують багато уваги, особливого ставлення. До того ж, робота з ними вимагає значних професійних і педагогічних знань від учителя.

3. Науково-педагогічний проект «Інтелект України»: теоретичні та практичні аспекти реалізації в початковій школі

Проблема освіти обдарованих дітей у різних країнах має власну історію і підходи до розв'язання. Найґрунтовніше означена проблема досліджується в США, у Великій Британії. Сучасні українські вчені також досліджують педагогічні аспекти навчання й виховання обдарованих дітей.

У 2006 році команда провідних вчених Харкова на чолі з доктором педагогічних наук Іриною Гавриш запропонували власну концепцію виявлення, виховання й навчання обдарованих дітей, яка розроблена на основі як власних напрацювань, так і передових і найбільш ефективних відповідних методик. Науково-педагогічний проект отримав назву «Інтелект України».

Науковими консультантами проекту є дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор І. Бех та начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи

Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, кандидат педагогічних наук Світлана Кириленко.

Мета проекту – впровадження в національний освітній простір системи пошуку, навчання та виховання академічно здібних і обдарованих дітей та учнівської молоді.

Із впровадженням проекту в освітньому просторі України було розпочато педагогічний експеримент всеукраїнського рівня на базі Харківської гімназії №169 в 2007-2008 навчальному році, що триває донині, але вже в основній школі.

У межах Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України» учні навчаються в проектних класах за спеціально розробленим навчальним планом і програмами, навчальними посібниками, педагогічними програмними засобами (ІКТ), затвердженими Міністерством освіти і науки України. Тобто до проекту розробники пропонують власний навчально-методичний комплекс (підручники – зошити з друкованою основою – посібники для вчителя), забезпечений комп'ютерною підтримкою (аудіо-, відеозаписами).

Особливості навчання в проектних класах:

- системна пропедевтика шкільної неуспішності з таких традиційно складних для учнів основної та старшої школи навчальних предметів, як математика, фізика, хімія, біологія та географія;
- охоплення навчальним планом предмета «Навчаємося разом», метою якого є формування в учнів ключової компетентності «умій учитися»;
- потужні міжпредметні зв'язки;
- охоплення навчальним планом предмета «Еврика», метою якого є розвиток в учнів інтелектуальної креативності, формування прийомів евристичної діяльності, а також здатності до інноваційного мислення;
- створення на кожному уроці ситуації успіху, зацікавленості, комфорту;
- використання високоєфективних педагогічних

технологій, що ґрунтуються на діяльнісному та технологічному підходах, теоріях поетапного формування розумових дій та алгоритмізації навчання.

Сьогодні в початкових школах триває етап упровадження Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». До роботи за проектом у різних областях України долучилися більш як 120 загальноосвітніх навчальних закладів.

4. Проблема готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

В умовах модернізації системи освіти в Україні особливої актуальності набувають питання підвищення професійної майстерності вчителів початкової школи, їх професіоналізму та педагогічної культури. Адже сучасне суспільство потребує компетентного педагога, здатного до прийняття нових ідей, нестандартних рішень, активної участі в інноваційних процесах. Педагогічна майстерність завжди була й буде еталоном, якого прагнуть досягти в професійній діяльності працюючі за покликанням учителі.

Сьогодні, як ніколи, актуальними постають слова: «Вік живи – вік навчайся». Перед педагогом постає головне завдання – відповідати потребам і запитам суспільства, бути конкурентоспроможним на ринку праці щодо надання якісних освітніх послуг.

Дослідниками складені численні списки «наборів» якостей (професійних і особистісних), сформованість яких визначає успішність роботи з молодшими школярами, проте чітко виділені і специфічні властивості, необхідні педагогу, який працює з інтелектуально обдарованими учнями.

Готовність вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями тлумачиться як цілісне внутрішнє особистісне утворення педагога, яке ґрунтується на засвоєних професійно значущих (психолого-педагогічних, методичних) знаннях, уміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях і забезпечує його ефективну

взаємодію з обдарованими учнями щодо розвитку їх розумових можливостей у навчально-виховному процесі.

У цьому контексті структура готовності вчителя початкової школи до розвитку обдарованості учнів охоплює теоретичну, практичну та особистісну складові.

Теоретична складова передбачає формування у педагогів цілого комплексу знань щодо особливостей виявлення і розвитку обдарованості учнів (базові знання щодо природи, сутності феномену обдарованості; методів та особливостей діагностики обдарованості; психолого-педагогічних основ добору освітніх програм для обдарованих; вимог до педагогів, що працюють з обдарованими дітьми; умов ефективної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу (діти, батьки, колеги, керівники установи).

Практична складова вміщує відповідні вміння та навички, які сприятимуть розвитку обдарованості учнів (уміння організовувати пошуково-дослідну роботу обдарованих; розробляти програми для індивідуального навчання обдарованих і здійснювати інноваційну діяльність; контролювати емоційний стан (власний і дітей); створювати у колективі атмосферу доброзичливості; застосовувати методи активізації інтелектуально-творчого потенціалу дітей; реалізовувати різноманітні способи педагогічної взаємодії між суб'єктами освітнього середовища (з дітьми, батьками, колегами, керівництвом); сприяти розвитку пізнавальних, особистісних і духовно-моральних здібностей обдарованих).

Особистісна складова передбачає якості особистості вчителя, які допоможуть йому успішно співпрацювати із обдарованою дитиною (сформованість таких базових якостей педагога, як позитивна Я-концепція, цілеспрямованість та наполегливість у досягненні мети щодо цілісного розвитку обдарованої особистості; професійна та емоційна зрілість педагога; емоційна стабільність; спрямованість на самопізнання, саморегуляцію дій, станів і поведінки в цілому; готовність до саморозвитку своєї особистості; гнучкість поведінки у розв'язанні нестандартних ситуацій; повага до обдарованої дитини, визнання її як індивідуальності).

Крім того, для успішної роботи з обдарованими дітьми учитель повинен володіти рефлексивно-інноваційними механізмами, які забезпечують його здатність адекватно аналізувати як власну діяльність, так і поведінку своїх вихованців.

У навчанні обдарованих дітей, зокрема учнів початкової ланки освіти, все відчутніше проявляються недоліки професійної діяльності. Під час роботи з такими дітьми часто виникають педагогічні й психологічні труднощі. Відтак, особливо важливими та актуальними постають проблеми пошуку ефективних шляхів удосконалення педагогічної майстерності вчителів.

Серед **форм професійного зростання педагога:** самоосвіта, конкурси педагогічної майстерності, дискусії, тренінги, «круглі столи», семінари-практикуми, науково-практичні конференції тощо.

Пошук обдарованих дітей, їх підтримка, стимуляція та забезпечення всебічного розвитку кожної конкретної індивідуальності, як особистості та найвищої цінності суспільства – важливий напрямок діяльності сучасної школи. Розв'язати це надскладне завдання покликаний учитель, який має бути готовим своєчасно помітити здібного вихованця, адекватно його сприйняти, зрозуміти, не нашкодити його творчому розвитку, не загальмувати прояв його здібностей, надати адекватну психолого-педагогічну підтримку в розвитку та реалізації індивідуального потенціалу.

Тема 8. Технології вчителів-новаторів у роботі з обдарованими учнями

План

1. Гуманна педагогіка Шалви Амонашвілі.
2. Уроки творчості Ігоря Волкова.
3. Софія Лисенкова: виховання успіхом.
4. Віктор Шаталов: пізнати істину в радості.
5. Педагогіка Марії Монтесорі.

1. Гуманна педагогіка Шалви Амонашвілі

Педагогічна технологія Ш.О. Амонашвілі базується на розумінні того, що дитина - цілісна особистість. Саме тому потрібно, щоб педагогічний процес захоплював її повністю, з усіма життєвими прагненнями й потребами. Навчання повинно стати для особистості сенсом життя, реалізуючи внутрішню готовність до розвитку, самостійності й морального становлення. Особистісно-гуманний підхід у тому й полягає, щоб необхідний для засвоєння в певний період педагогічного процесу зміст навчання зробити особистісно значущим для дитини. Педагог пояснює, що учень повинен усвідомлювати навчальну задачу як вільно обрану та приймати її на основі власного бажання.

Ш. Амонашвілі підкреслював, що в педагогічному процесі повинен бути простір для творчості, винахідливості, фантазії. У своїй творчій роботі він використовував ряд цікавих прийомів роботи (мовні ігри; вчитель стає учнем; хорову відповідь; нашіптування на вухо; завдання в темряві; помилки вчителя, виконання учнями творчих завдань; участь учнів у виборі видів занять на уроці та ін.). В експериментальному навчанні Ш. Амонашвілі широко використовував спеціальні завдання, спрямовані на загальний розвиток дітей, що були побудовані, з одного боку, на основі тих знань і досвіду, що є у дітей, а з другого боку - на творчому використанні набутих знань у нестандартних ситуаціях. Ш. Амонашвілі приділяв велику увагу емоційному стану дітей, він вважав, що без живого, емоційного

спілкування вчителя з дітьми неможливо зацікавити учнів, зробити їх активними учасниками і творцями уроку.

Педагогічна технологія формування особистості учня молодшого шкільного віку, за Ш. Амонашвілі, базується на основних положеннях педагогіки гуманізму:

- Вчителі повинні вміти розуміти дітей, бо дитина маленька, але турбот у неї багато. Розуміти дітей означає стати на їхню позицію, шанувати їхні почуття, ставитися до їх турбот, як до серйозних і зважати на них. Ш.Амонашвілі вказує на те, що не треба підкоряти їх своїй владі, а, спираючись на їх сьогоденне життя, плекати паростки їхнього завтрашнього життя. Він пише: «Розуміти дітей - означає оволодіти найвищою майстерністю виховання маленької людини».
- Кожний педагог повинен бути оптимістом. Він зобов'язаний вірити в «свою педагогіку, в силу виховання, у свою здатність перетворювати». Мова йде про діяльний оптимізм, коли педагог глибоко проникає в індивідуальність, внутрішній світ дитини, і в залежності від цього шукає методичні шляхи його перетворення - виховання, навчання і розвитку.
- Вчителі повинні уособлювати людину майбутнього, людину нового складу.
- Кожний з учителів - творець долі кількох сотень дітей.

У педагогічних творах Ш.Амонашвілі багато уваги приділяється особливостям педагогічного процесу та його впливу на розвиток особистості дитини. На думку педагога-новатора, педагогічний процес - це складне поєднання процесів навчання та розвитку дітей. Найважливіше місце в ньому займає таке поняття, як саморозвиток і самодіяльність, бо без самодіяльності людина не може розвиватися. Також педагогічний процес можна назвати працею педагога з дитиною. За Ш.Амонашвілі, саморозвиток, самодіяльність, педагогічний процес повинні утворювати єдине ціле, де останньому належить провідна роль.

2. Уроки творчості Ігоря Волкова

Педагогічна технологія І.П. Волкова - це колективна співтворчість учителя та учнів як умова успішного навчання дитини та засіб її творчого розвитку.

На думку І.П. Волкова, творча діяльність сприяє розвитку комплексу якостей творчої особистості: розумової активності, кмітливості й винахідливості. Враховуючи той факт, що підґрунтям будь-якої творчості є конкретні знання, вміння і навички, суттєве значення для розвитку творчого потенціалу дитини в процесі виконання завдань мають сформовані в неї вміння вчитися. Важливо, щоб дитина прагнула добувати знання, необхідні для виконання конкретної практичної роботи. Але в цій справі педагогові не слід покладатися лише на дитячу активність, потрібна продумана система педагогічних дій, які б спонукали вихованця творчо виконувати практичні завдання.

Досвід практичної роботи І.П. Волкова свідчить про те, що немає учнів, взагалі не здатних до співтворчості з учителем. У зв'язку з цим важливою обставиною є те, що в процесі організації навчання створюється атмосфера причетності до творчості всього колективу.

В основі педагогічної технології, розробленої І.П. Волковим, - положення про те, що в системі особистих інтересів і пристрастей дитини треба знайти найбільш значущі, тобто «ядро», навколо якого можна починати роботу з формування в учнів позитивної мотивації процесу навчання. Педагог вважає, що інтерес до якогось виду діяльності є в кожній дитини, і наголошує: творчі завдання повинні мати активно-перетворюючий характер.

Для оптимізації реального творчого процесу необхідною умовою є формування для кожного школяра індивідуальної зони-ситуації творчого розвитку. Вона виступає як умова продуктивної діяльності етичного становлення дитини, що навчається і як стимулятор активної роботи й розвитку особистості школяра. В основі діяльності педагогічної лабораторії І.П. Волкова - колективна співтворчість учителя та

дітей: разом працюємо, разом роздумуємо, разом оцінюємо результати діяльності.

Співпраця, за І.П. Волковим, - це не просто відвертість і настроєність педагога на успішну навчально-виховну роботу з дітьми, це ще і здатність через певну систему принципів, методів і прийомів організувати спільну творчість. Це - захопленість дітей яскравою, цікавою, перспективною спільною діяльністю, визначення індивідуальних зон творчого розвитку колективу загалом і кожної дитини окремо; обговорення загальних підходів до організації майбутньої діяльності; обговорення умов майбутньої діяльності, а також розгляд варіантів реалізації задач; організація творчого обміну ідеями, способами роботи; діалогічність процесу обговорення результатів спільного творчого процесу. Таким чином, у процесі організації навчально-пізнавальної діяльності кожному школяреві надається можливість самовираження у творчості.

І.П. Волковим визначено вихідні принципи організації уроків творчості, мета яких полягає в загальному розвитку та формуванні якостей творчої особистості молодших школярів. Зазначимо ці принципи й орієнтири, якими керується педагог-новатор:

- Знання - фундамент творчості, бо творча діяльність учня не може вийти за межі знань, що є в нього.
- Прискіпливий відбір навчального матеріалу.
- Багаторазовість повторення по-різному організованого навчального матеріалу.
- Різнобічний розвиток учня.
- Формування стійкого інтересу до навчання.
- Навчання грамотного виконання робіт під керівництвом дорослого.
- Постійний контроль учителя за роботою учня.
- Індивідуальний підхід.

У педагогічній системі І.П. Волкова вчитель виступає не просто як педагог, який навчає, а як щиро зосереджена творча людина, що залучає до творчості свого молодшого колегу.

Творча колегіальність - це педагогічна позиція І.П. Волкова й умова реалізації власної концепції.

Згідно з поглядами І.П. Волкова, ефективний шлях розвитку індивідуальних здібностей лежить через самостійну діяльність учнів під керівництвом учителя, він вважає, що для розвитку творчих можливостей дітей необхідно розбудити в кожній дитині творця, навчити працювати самостійно, допомогти зрозуміти і знайти себе, зробити перші кроки до творчості.

3. Софія Лисенкова: виховання успіхом

Педагогічна система С.М. Лисенкової ґрунтується на розумінні молодшого шкільного віку як важливого етапу формування творчого мислення дитини. Але в пошуках методів розвитку творчого потенціалу слід враховувати особливість психіки, своєрідність пізнавальної та емоційної сфер дітей цього віку. Педагогічна техніка вчителя складається з кількох компонентів, які розглянуто й обґрунтовано педагогом-новатором.

- По-перше, це - *організація спостереження*.
- По-друге, *стимулювання творчої уяви у дітей*. Софія Миколаївна формулює вимоги щодо організації діяльності: дитині потрібно допомогти зрозуміти побачене, почуте, пережите, а також знайти зв'язки, відношення між явищами та предметами, і тим самим закласти основи творчого мислення.
- По-третє, *розвиток у дитини потреби у творчості*. На занятті треба створити атмосферу престижності творчого процесу. При цьому варто використати притаманну дітям цього віку імпульсивність і спрямувати її на творчість: запропонувати придумати риму, загадку, казку, самостійно віднайти що-небудь цікаве у природі тощо.
- По-четверте, *підтримка позитивних емоцій щодо навчання*. Завдання педагога полягає в тому, щоб дозволити дитині отримати почуття задоволення від власних досягнень, від власної творчої праці.

- По-п'яте, *виховання вольових рис характеру дитини*, таких як самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, здатність піти на ризик. Одним з ефективних засобів виховання вольових рис характеру С.М. Лисенкова вважає різноманітні ігри: дидактичні, рольові, сюжетно-рольові тощо і - пропонує використовувати їх у навчально-виховному процесі в початковій школі.

С.М. Лисенкова виходить із положення, що будь-який вид діяльності, який пропонується дитині, повинен містити елементи творчості. Для того, щоб здатність до творчого мислення не залишалася тільки в пасивному стані, щоб отримати певні результати, потрібен постійний стимул, двигун, який буде активізувати творчість. На її думку, таким двигуном можуть стати різні заходи позакласної виховної роботи, зокрема гуртки, конкурси, олімпіади, змагання тощо.

На основі зазначених принципів виховання творчої особистості побудовано велику кількість методик щодо організації навчально-виховної роботи з дітьми 6-9 років. Однією з таких методик є випробуваний у реальному житті метод «перспективного випереджаючого навчання», автором якого є С.М. Лисенкова. Вона пропонує почати вивчення складної теми завчасно, бо це, на її думку, є та перспектива, яка допомагає уникнути відставання, дає повні та міцні знання, залишає час для творчого осмислення й розвитку індивідуальних здібностей у дітей. Основними прийомами, що забезпечують успішність навчання дітей, за системою С.М. Лисенкової, є коментоване управління процесом навчання й опорні схеми. Але для досягнення результату, як вважає педагог, вчителю необхідно співпрацювати з батьками та постійно усвідомлювати, наскільки важливим для дитини є її успіх у навчанні.

Виховання успіхом - це провідний принцип педагогічної системи С.М. Лисенкової. Успіх чи то в роботі, чи то в навчанні приносить радість, задоволення, спонукає до подальших досягнень. Учитель вважає, що виховувати учнів потрібно успіхом, тому рекомендує ніколи не зловживати докорами, зау-

важеннями, двійками, а навпаки - підтримувати невстигаючого учня, хвалити за кожний, навіть незначний крок уперед. Боротися за успіх у навчанні, на думку С.М. Лисенкової, означає вчити дітей учитися, виховувати організованість, самостійність, відповідальність, дисциплінованість.

Важливим елементом педагогічної системи С.М. Лисенкової є коментоване управління процесом навчання. За С.М. Лисенковою, справжній урок - це урок, на якому на все вистачає часу. Вчитель зосереджує увагу на деяких положеннях, що принципово впливають на організацію навчальної роботи на уроці: «...найбільше часу забирають невстигаючі учні. З них доводиться витягувати слово за словом, спонукати - «ну», «далі». Тому потрібно, щоб діти навчилися говорити вголос, коментувати кожну свою дію, що дозволяє включити в роботу кожного. Слід налагодити зворотній зв'язок, коли кожне питання вчителя викликає активну реакцію учнів - відповідь». Коментоване управління, як метод С.М. Лисенкової, поєднує разом три дії: «думаю, говорю, записую». Саме цей метод дозволяє зробити навчання більш свідомим для учнів, а для вчителя - оптимально контролювати рівень знань, умінь і навичок учнів з метою коригування наступних педагогічних дій і прогнозування успіхів учнів. С.М. Лисенкова вважає, що у дитини, яка навчилася мислити вголос, виникає потреба думати, доводити, розмірковувати під час самостійної роботи, коли говорити вголос уже не потрібно.

Суттєві ускладнення виникають у дітей при переході від яскравої та зрозумілої наочності до більш складного матеріалу, коли, базуючись на засвоєних знаннях, потрібно будувати власні роздуми. Опорні схеми С.М. Лисенкової - це оформлені у вигляді таблиць, карток, малюнків висновки, які народжуються під час пояснення. Від традиційних наочностей вони відрізняються тим, що стають опорою думки, опорою дії. Дивлячись на ці схеми, учні формують свою відповідь. Результатом навчальних дій, організованих за методом С.М. Лисенкової, є те, що правила запам'ятовуються свідомо, міцно й майже без зусиль.

Ефективна організація часу на уроці за допомогою коментованого управління та опорних схем створює резерв часу, а отже, дозволяє виконати більше вправ, більш детально зупинитися на складних для розуміння темах. Перспективне навчання означає, що робота проходить поступово та послідовно, від найпростішого конкретного до найскладнішого абстрактного, до вироблення навички.

4. Віктор Шаталов: пізнати істину в радості

Метою педагогічних пошуків педагога-новатора є подолання певної односторонності навчального процесу. Мова йде про необхідність звільнити учня від обов'язку вчитися та перетворити примусовість на інтерес, на мотивоване, естетично значуще самонавчання. Пізнати істину в радості - найважливіше з надзавдань у концепції В.Ф. Шаталова, що ґрунтується передусім на засвоєнні теоретичних знань як мети та засобу навчання.

У досвіді В.Ф. Шаталова виражена діалектика колективної та індивідуальної співтворчості дітей. На першому етапі йде яскрава, насичена розповідь учителя, наводиться маса фактів, прикладів, розрахованих на різний рівень сприйняття. Слід зауважити, що всі положення й факти укладаються в чітку схему опорних сигналів. Використовуючи такі прийоми, як магнітофонне і «тихе опитування», учитель знімає психологічний бар'єр, створює можливості тому, хто соромиться, хто скутий у спілкуванні, тобто допомагає зосередитися й відповісти добре. В.Ф. Шаталов пише: «Після декількох тихих і магнітофонних опитувань діти починають впевнено виходити до дошки і спокійно озвучувати опорні сигнали з історії, географії, а трохи пізніше - з математики та фізики».

У В.Ф. Шаталова до кожної дитини є свій підхід, що створює саме ту зону його творчого розвитку, без якої розвиток особистості неможливий. Творчий арсенал методів і прийомів навчання та педагогічного впливу на особистість дитини, що використовує вчитель-новатор, є досить різноманітним. Це і збільшення дози говоріння кожного школяра на уроці, і завдання для пізнання дітьми самих себе, власних можливостей, що є

необхідним для створення дитиною програми самовиховання, і вміла організація колективних, фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи. В.Ф. Шаталов створює для кожної дитини індивідуальну перспективу розвитку, яка гармоніює з життям колективу.

Система роботи над новим матеріалом, за методикою В.Ф. Шаталова, проходить у сім етапів:

- Перший етап - розгорнуте, образно-емоційне пояснення вчителем дібраних для уроку параграфів.
- Другий етап - стислий виклад навчального матеріалу (прийоми: розповідь, пояснення) за опорним плакатом (це - збільшена копія листа з опорними сигналами), озвучення, розшифровка закодованого за допомогою різноманітних символів основних понять і логічних взаємозв'язків між ними.
- Третій етап - вивчення опорних сигналів, які отримує кожний учень і вклеює їх у свої альбоми.
- Четвертий етап - робота з підручником і листом опорних сигналів у домашніх умовах. Психологічно така логіка організації роботи означає формування вчителем прийомів смислової переробки тексту, використання учнями опорних сигналів як ефективних засобів організації своєї навчальної діяльності, прийомів мнемотехніки, розвиток у школярів загальних методів культури розумової праці.
- П'ятий етап - письмове відтворення опорних сигналів на наступному уроці (метод вправи).
- Шостий етап - відповіді на опорні сигнали. Вчитель використовує такі методи, як розповідь, бесіда, вправа.
- Сьомий етап - постійне повторення й поглиблення раніше вивченого матеріалу за допомогою методів розповіді, бесіди, вправ. Слід зауважити, що організація взаємодопомоги - «педагогічний десант» - повинна здійснюватися не лише між однокласниками, а й учнями старших і молодших класів.

Слід зазначити, що на кожному уроці використовуються такі види опитування учнів:

- а) весь клас у зошитах відтворює по пам'яті опорні сигнали минулого уроку (наслідування, вправа);
- б) магнітофонний опит (2-3 хв. кожний): учень наговорює на плівку частину навчального матеріалу;
- в) тихий опит: розповідь вчителєві частини матеріалу за листом з опорними сигналами;
- г) розповідь біля дошки;
- д) польотний опит, що являє собою промовляння розв'язання задач або вправ.

Одним із найважливіших досягнєнь В.Ф. Шаталова є створення сприятливого психологічного клімату процесу навчання загалом і уроку зокрема, формування високого рівня внутрішньої мотивації самих школярів до навчальної праці. В результаті такої організації навчально-виховного процесу кожен учень може «вчитися переможно», в нього зміцнюються почуття власної гідності, впевненості в тому, що він може впоратися навіть із важкою роботою.

5. Педагогіка Марії Монтесорі

Свою педагогічну систему Марія Монтесорі називала системою саморозвитку дитини в дидактично підготовленому середовищі. Наукові спостереження за станом і поведінням дітей допомогли їй відкрити «феномен поляризації уваги», з якого, власне, вона й робить висновки про вільний саморозвиток дитини в спеціально обладнаній обстановці.

Навчання дітей саме по собі не було для М. Монтесорі справою принциповою. Вона вважала, що для одержання освіти досить створити таке розвивальне середовище, де дидактичний матеріал вибирав би не вчитель, а сама дитина. І вона ж визначала б час роботи з цим матеріалом і контролювала свої помилки.

Як же має бути улаштоване таке спеціально підготовлене середовище?

На підставі багаторічних спостережень М. Монтесорі робить висновок про те, що існує цілком визначена кількість матеріалів, достатніх для розвитку дітей. Фундаментальною є

вимога мати в класі тільки один зразок певного типу. Підготовлене певним чином середовище складається з матеріалів, які допомагають розиткові дитини в найрізноманітніших напрямках культури. Це матеріали для освоєння навичок повсякденного життя, спеціальні посібники для розвитку сенсомоторики, мови, письма і читання, математичних здібностей.

Усі матеріали, запропоновані Марією Монтесорі для підготовленого середовища дитячого садку і початкової школи, своєю ясністю, структурою і логічною послідовністю відповідають періодам найбільшої сприйнятливості дитини. Виявленням цих періодів М. Монтесорі займалася багато років. Сенситивні фази розвитку стали однією з засад її наукового методу.

Дитина вільна. Вона може ходити по класу від столу до столу, між полицями з матеріалом, вона може забратися на диван, вийти до коридору або в сусідній клас. У будь-якій сучасній Монтесорі-школі світу ми можемо щохвилини спостерігати незвичне явище: дитина взяла дидактичний матеріал, попрацювала з ним на своєму килимку або столику і поставила назад на полицю, точно на те місце, де він стояв. Але ж цього дитину ніхто не навчав! Ніхто не казав, що так треба робити. Спонтанна дія маляти, яке бажає навести порядок, викликає в традиційних педагогів щонайменше подив. Дитина справді вільна. Чому ж вона не носить по класу і не кричить, а бере з полиці один за іншим матеріали, спокійно працює з ними, а потім ставить на місце? Справа в тім, що ці матеріали мають надзвичайно привабливу силу. Від тяжіння до інтересу й цікавості, від радості живої дії з конкретним культурним предметом до збагнення світу пролягає лінія внутрішньої мотивації дитини, що є основою її діяльності. Дитина прагне сама розібратися в усьому і потребує лише невеликої допомоги педагога, який спостерігає за її розвитком і побічно керує нею, наскільки це необхідно.

Як уже зазначалось, одним з важливих спостережень Марії Монтесорі було визначення в психічному житті дитини

особливих періодів найбільш інтенсивної сприйнятливості тих або інших проявів життя. Зрозуміло, що можна домогтися результатів у розвитку дитини і не звертаючи уваги на сенситивні періоди її росту, але це потребує від дорослого дуже великого зусилля волі, праці і напруги, в той час, як у момент сенситивної фази ініціюється спонтанний навчальний процес, тобто саме середовище уможливорює дію творчих потенцій дитини і придбання нею життєвого досвіду.

ГЛОСАРІЙ

Геніальність – найвищий ступінь розвитку здібностей, який дозволяє особистості досягти таких результатів творчої діяльності, які складають вагомість в житті суспільства, в розвитку культури, мають історичне значення і створюють нові напрями в науці, мистецтві, техніці.

Готовність вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями – цілісне внутрішнє особистісне утворення педагога, яке ґрунтується на засвоєних професійно значущих (психолого-педагогічних, методичних) знаннях, уміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях і забезпечує його ефективну взаємодію з обдарованими учнями щодо розвитку їх розумових можливостей у навчально-виховному процесі.

Задатки – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, які є основою для розвитку на їх базі здібностей.

Здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання нею певного виду діяльності.

Індивідуальна освітня програма – це програма, що передбачає гнучку систему навчання, яка дає змогу учневі обрати індивідуальний напрям, зміст, темп для задоволення освітніх запитів.

Обдаровані діти – діти, які значно випереджають своїх однолітків у розумовому розвитку або які володіють певними здібностями (*Педагогічний енциклопедичний словник*).

Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягати значних успіхів у певній галузі діяльності (*Словник С.Гончаренка*).

Обдарованість – специфічне поєднання здібностей, інтересів і потреб, яке дає змогу виконувати певну діяльність на високому рівні.

Педагогічна творчість – це особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя і учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя (*С.Сисоєва*).

Спостереження – метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі фіксації проявів їхньої поведінки.

Талант – поєднання високо розвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створити такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Творчість – діяльність зі створення якісно нового, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності) (*Енциклопедичний словник*).

Творчість педагогічна – це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання» (*Словник С.Гончаренка*).

Тести – стандартизовані запитання та завдання, що мають певну шкалу значень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базові джерела

1. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
2. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): Реком. МОНУ як навч. посібн. для студ. ВНЗ / Н. В. Карпенко. – 2-ге вид. – К: Каравела, 2010. – 248 с.
3. Коновальчук М. Педагогічна творчість учителя в роботі з обдарованими молодшими школярами: навчально-методичний посібник / М.Коновальчук. – К.: ТОВ «СІТПРІНТ», 2013. – 90 с.
4. Курлянд З. Н. Педагогіка: Навч. посібник. Реком. МОНУ / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, Т. Ю. Осипова. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 304 с.
5. Обдаровані діти. Діагностика та супровід: [добірка статей] / Т. Червонна (упоряд.). – К.: Шкільний світ, 2008. – 127с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
6. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна. – Харків: Основа, 2010. – 190 с. – (Бібліотека журналу «Початкове навчання та виховання»).
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
8. Туріщева Л.В. Творчість у педагогічній діяльності / Л.В.Туріщева. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2010. – 128 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 4 (88)).
9. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Академвидав, 2006. – 560 с.
10. Шнайдер С.В. Психолого-педагогічні засади організації роботи з обдарованими дітьми в умовах навчально-виховного закладу. Матеріали роботи творчої групи заступників директорів навчальних закладів Рівного – Рівне, 2013р. – 124 с.

Допоміжні джерела

11. Агаркова Н. Законодавче забезпечення соціально-правового захисту дітей (2002-2005 рр.) / Рідна школа.– 2007.– № 2.– С. 9-12.
12. Акімова О. Обдарованість та її виявлення: програма роботи з обдарованою молоддю / О. Акімова // Завуч. – 2013. – №1. – Вкладка.
13. Бевз О. Питання дитячої обдарованості в американській системі шкільної освіти / О. Бевз // Рідна школа. – 2006.– № 7.– С. 9-12.
14. Васильченко Л.І. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей / Л. І.Васильченко // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2007.– № 4.– С. 32-39.
15. Гудь М. Обдаровані діти. Психолого-педагогічні аспекти роботи / М. Гудь // Початкова освіта. – 2010. – №39. – С.2-6.
16. Денисенко Т.В. Удосконалення рівня професійної майстерності педагогів, які працюють з обдарованими дітьми в умовах гімназії / Завуч. – 1012. № 1-2. – С.4-17.
17. Когут С. М. Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованості учнів / С. М. Когут // Педагогічна майстерня. – 2013. – №1. – С.24-29.
18. Липова Л., Морозова Л., Луценко Л. Специфіка навчання обдарованих дітей / Рідна школа. – 2003. № 7. – С.8-11.
19. Липова Л., Морозова Л., Бондарів І. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічної особливості обдарованих дітей / Рідна школа. – 2003. № 5. – С. 9-11.
20. Майданенко С. Обдарованість як соціально-педагогічне явище / С. Майданенко // Початкова школа. – 2013. – №3. – С.36-37.
21. Мар'яненко Л. В. Вміння вчителя поводитися з обдарованими учнями як фактор його професійного зростання. / Л. В. Мар'яненко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №8. – С.48-51.

22. Миронюк С. Обдарованість як феномен особистості / С. Миронюк // Шкільний світ. – 2012. – №6. – С.3-7.
23. Михайлик Л. В. Формування освітнього середовища для розвитку обдарованої дитини / Л. В. Михайлик // Педагогічна майстерня. – 2013. – №1. – С.15-20.
24. Овчаренко К. Організація роботи з обдарованими дітьми / Психолог. – 2004. – № 37. – С.12-17.
25. Петішова В.М. Організація самостійної навчальної роботи обдарованих учнів / В. М. Петішова А. І. Халін // Педагогічна майстерня. – 2014. – №4. – С.9-18.
26. Психологія обдарованості // Завуч. – 2011. – №21. – Вкладка.
27. Сологуб Н. Обдаровані діти: Психологічні проблеми розвитку, навчання і виховання / Н. Сологуб, О. Хмельова-Токарева // Психолог. – 2012. – №2. – С.14-19.
28. Туріщева Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми / Л. В. Туріщева // Початкове навчання та виховання. – 2010. – №16-18. – С.36-40.
29. Шепотько В.П. Організація і навчання обдарованих і талановитих школярів (навчально-методичний посібник) / В.П. Шепотько, І.С. Волошук // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 27-50.
30. Ясочко Т.Ю. Обдаровані діти: проблеми соціалізації / Т. Ю. Ясочко // Обдарована дитина. – 2013. – №4. – С.2-11.